

Nihil novi sub sole? – A fiumei magyar állami alkalmazottak és tisztviselők egzisztenciális helyzete a dualizmus korában ^[1]

1907 őszén a magyar országgyűlésnek benyújtott következő évi állami költségvetéstervezet nagy riadalmat keltett a fiumei állami tisztviselők és alkalmazottak körében. A pánik oka az volt, hogy a tervezetben nem szerepeltek azok a kormány által korábban kilátásba helyezett állami támogatások, amelyek egzisztenciális viszonyaikon segíthettek volna.

1907 őszén a magyar országgyűlésnek benyújtott következő évi állami költségvetéstervezet nagy riadalmat keltett a fiumei állami tisztviselők és alkalmazottak körében. A pánik oka az volt, hogy a tervezetben nem szerepeltek azok a kormány által korábban kilátásba helyezett állami támogatások, amelyek egzisztenciális viszonyaikon segíthettek volna. A mulasztás a Fiumei Állami Tisztviselők Egyesületének elnökségét gyors cselekvésre készítette: Wickenburg István miniszteri tanácsos, valamint Nádory István királyi mérnök beadványban fordultak Nákó Sándor fiumei kormányzóhoz, hogy járjon közbe az érdekükben. „Az nem lehet” – kérdezték rémülten –, hogy az államhatalom „*legfőbb támaszait pusztulni engedné és a kétségbeesés karjaiba üldözné?*”^[1]

Nákó nem késlekedett eleget tenni a kötelességének és a memorandumot hamarosan fel is terjesztette a miniszterelnöknek. Hiszen a „fiumeiek”^[2] követeléseit egyébként is állandó témát nyújtottak a helyi és az országos sajtónak, és a probléma a közigazgatás egyszerűbbé, gyorsabbá, „célracionálisabbá” tétele miatt már a szakminisztériumokat is évek óta foglalkoztatta. Különösen, mert az állami adminisztráció fejlődése, modernizációja és személyi állományának gyarapodása egyre nagyobb terhet rótt az államkincstárra.

A korabeli felfogás általában véve az „állami alkalmazottak” kifejezés alatt azon személyek összességét értette, akik valamilyen minőségben az állam szolgálatában álltak. Ide sorolták az állami tisztviselőket és kezelőket, a díjnokokokat, az altiszteket és a szolgákat. Szintén ide értették az állami tanintézetek tanítóit, tanárait, az orvosokat, a mérnököket, a lelkészeket, illetve a különböző karhatalmak tagjait és az állami üzemek állandó alkalmazottjait.^[3] Ugyanakkor, miként Révai Nagy, Márkus Dezső jogi és a Tolnai Világlexikonjának szócikkjei kiemelik, a fogalomnak egy szűkebb meghatározása is létezik: lényegében elválasztják egymástól a hivatali viselő, többnyire magasabban kvalifikált, esküre kötelezett állami tisztviselőket az általános közfeladatokat ellátó állami alkalmazottaktól. A differenciálás alapja náluk a hivatali eskü, a „felségjog” vagy a „hivatali impérium”, a szaktudás, illetve a fizetési és rangosztályok.^[4] Az állami alkalmazottak és tisztviselők tehát (némi komplementer módon) két eltérő, korra, nemre, származásra, képzettségre, anyanyelvére nézve igen heterogén csoportot alkottak.^[5]

Az államszolgálat természetéből, a vonatkozó jogszabályokból, valamint a társadalmi struktúrában betöltött pozíciójukból következik, hogy a különbségek ellenére gyakran egymást támogatva „küzdöttek” anyagi helyzetük javítása, valamint nyugdíjjogosultságuk és fegyelmi ügyeik kedvezőbb szabályozása érdekében. Jelen tanulmány éppen ezért együtt kezeli őket.^[6]

Noha az állami tisztviselők és alkalmazottak mozgalmá sokáig nem volt egységes, és a képviselőház halogató magatartása, valamint az államháztartás instabilitása miatt kezdeményezésük elé jelentős akadályok gördültek, közös fellépésük mégsem volt eredménytelen. A parlament 1885-től évről évre drágasági pótlékok^[7] szavazott meg számukra, majd csaknem egy évtizeddel később az 1873. évi osztrák mintára napvilágot látott az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmasításának felemeléséről szóló 1893. évi IV. tc. is.^[8]

A rendezés valóságos mérföldkőnek tekinthető az állami tisztviselők és alkalmazottak történetében: a járandóságok megítélésénél az addig érvényben lévő napidíjak helyett tizenegy fizetési osztályhoz kötötte az állásokat.^[9] A lakpénzek kiszámításánál négy kategóriába osztotta a szolgálati helyeket,^[10] az egyes hivatalok betöltéséhez konkrét képesítés, képzettség megszerzését követelte.^[11] Az ekkor kialakított rendszeren az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatt a későbbiekben sem változtattak.^[12] A pótlékok engedélyezéséről szóló 1904. évi, a lakpénzeket újraszabályozó 1908. évi,^[13] valamint a családi pótlékok kiutalását elrendelő 1912. évi törvények^[14] és egyéb miniszteri rendeletek csak kiegészítették és – amennyire az állami költségvetés engedte – a kor igényeihez igazították a már létező kereteket.^[15]

Az állami tisztviselők és alkalmazottak törekvéseikhez az 1880-as évek közepétől a Fiumében szolgálók is csatlakoztak, és mindvégig igyekeztek felzárkózni az országos trendekhez.^[16] A legnagyobb aktivitást ezért természetesen akkor fejtették ki, amikor a tisztviselők és alkalmazottak ügyei egyébként is kivételes publicitást élveztek országszerte. Igaz, a fiumei mozgalom dinamikájára a helyi körülmények és események legalább ugyanakkora hatást gyakoroltak. Egyfelől ugyanis a kikötőváros földrajzi, jogi, gazdasági, társadalmi és nemzetiségi sajátosságai miatt az ott szolgálók mindennapjai az anyaországitól lényegesen eltérő, többnemzetiségű és nyelvű multikulturális környezetben teltek. Ráadásul megélhetésüket eleve olyan tényezők is nehezítették, mint a város lakosságának növekedése, az árak rohamos emelkedése, az építkezések hatására átalakuló tér- és tájszerkezet, valamint az 1883. és 1886. évi kolerajárványok^[17] és a Rečina-folyó okozta árvizek. Sőt, mindehhez jócskán hozzájárultak a birodalom és a magyar kormányok gazdasági, társadalmi és politikájának lokális szinten érzékelhető következményei is. Ezek közül mindenekelőtt Fiume szabadkikötői státuszának 1891. évi felszámolása és az osztrák–magyar közös vámhatár dilemmái emelhetők ki.^[18]

A „fiumeiek” mozgalmának relevanciája leginkább abban ragadható meg, hogy egzisztenciális viszonyaik a kikötőváros dualizmus kori társadalmának egyik legsúlyosabb szociális kihívását és állandóan napirenden lévő témáját adták. Illetve abban, hogy mindennapi gondjaik felpanaszolásával problémáik nyilvánosan is artikulálódtak és azok a korabeli Fiume-diskurzusok és narratívák részeivé váltak. Így a magyar államhatalomnak is sürgőszerűen foglalkoznia kellett az ott szolgálók helyzetével.

Erre a kormányzat már csak azért is rákényszerült, mert Fiume közigazdasági rendeltetésén kívül fontos nemzetpolitikai szerepet töltött be, és az állam- és nemzetépítő ambíciói és céljai elérésében különösen számított az állami tisztviselők és alkalmazottak mintaadó, norma- és értékkövetítő, társadalomformáló kompetenciájára. Mivel az ott államszolgálatot teljesítők az állam mozgó hatalmi locusának, mindenkor reprezentánsának számítottak, tőlük a kormányzat és a korabeli magyar közgondolkodás is a „szent politikai misszió”, a magyar kultúra, a nyelv és az állameszme terjesztését várta. Éppen ezért kiválasztásukban és fiumei szolgálati helyük kijelölésében döntő faktornak bizonyult a megfelelő szak- és nyelvismeret, a társadalmi állás, a megbízható erkölcsi és politikai magatartás, valamint az állam iránti lojalitás. Legalábbis elvileg. Az előzetesen lefektetett elvek a gyakorlatban már nem feltétlenül valósultak meg. Mi több, még az is megessett, hogy az állami állást nem magyar állampolgárnak, hanem idegen illetőségű személynek juttatták.^[19]

A fiumei Kormányzósági Palota főhomlokzata. A felvétel 1897-1899 között készült.
 Forrás: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.020

A tisztviselők és alkalmazottak mozgalma nem önmagában érdekes, hanem sokkal inkább a szorosan hozzá tapadó, az államhatalom és a helyi társadalom kapcsolatára vonatkozó történelmi kérdések miatt. Jelesül, a kölcsönös elvárások és kötelességek formája és realitása, az együttműködési hajlandóságok szintje és mértéke, valamint a lojalitások mélysége, iránya és felszínre kerülésének situációja. Másképp megfogalmazva, megéri-e lojálisnak lenni a magyar államhoz, és ha igen, milyen áron? Illetve fordítva: mit kell(ene) tennie és nyújtania az államnak ahhoz, hogy támaszait fenn- és megtarthassa? Egyáltalán, meddig érdemes az államnak beavatkozni, és mikor jön el a „lemondás pillanata”? Hiszen „*az állami közület a szerveinek közegén keresztül él, akar és cselekszik*”,^[20] e szervek működéséért viszont valódi hús-vér emberek felelnek.

A felvetett kérdések a Rijekai Állami Levéltár Kormányzósági és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának minisztériumi^[21] iratainak segítségével jól tanulmányozhatóak. A fiumei állami tisztviselők és alkalmazottak helyzetéről szóló alább közölt dokumentumoknak különös jelentést ad, hogy azokat az érintettek maguk keletkeztették – betekintést engedve ezzel szervezkedésük folyamatába, csoporttudatuk formálódásának egyes fázisaiba, túlzásoktól cseppet sem mentes retorikájukba, valamint mozgalmuk részeredményeibe és megoldatlanul maradt problémáiba.

Annak ellenére, hogy az itt közzétett hat dokumentum más-más szerzőtől, más-más évből származik, illetve különböző címzettekhez szolt és érkezett,^[22] tüzetesebb vizsgálatuk során kitűnik, hogy létrejöttükben nagy szerepe volt a későbbi pénzügyminisztériumi államtitkár, Wickenburg Márk bátyjának, Wickenburg Istvánnak.^[23] Példának okáért aláírása nemcsak egyszerűen az elsők közt szerepelt a tisztviselők és alkalmazottak 1885-ös beadványán, de miniszteri fogalmazóként annak alapján ő készítette el annak a fogalmazványát is,^[24] amelyben Zichy Ágost kormányzó Tisza Kálmán miniszterelnöktől a javadalmazások felemelését kérte.^[25]

A változó idők és a kevésbé változó körülményeket jelzi, hogy 1915-ben Wickenburg még kormányzóként is ugyanazokról a problémákról számolt be Tisza Istvánnak, az akkori kormányfőnek. Igaz, kartársai ügyének felkarolása ekkor már Wickenburg egyik legfőbb hivatali kötelezettségét képezte. Tudniillik, az 1870. évi fiumei provizórium a kikötővárosban szolgáló állami tisztviselőket és alkalmazottakat a mindenkor kormányzó, mint az államhatalom helyi megtestesítőjének és elsőszámú tisztviselőjének a gondjaira bízta. Azaz, a kormányzónak kellett őket a városi hatóságok és külföldi notabilitások, de főleg a magyar kormányzat előtt képviselnie, beadványaikat az illetékes minisztériumokhoz felterjesznie és delegációjukat vezetnie.

Wickenburg István egykori fiumei villája 2023 nyarán

[Tovább a galéria oldalára](#) ^[8]

Wickenburg István egykori fiumei villája 2023 nyarán.
 A szerző felvételei

Wickenburg kartársainak törekvéseit a formálisan panaszoslevelek kiadmányozásán és a különböző küldöttségek koordinálásán túl informális kapcsolataival is támogatta. Jótékonyági és társasági rendezvényeket szervezett,^[26] és a kezdetektől fogva részt vett a helyi állami tisztviselők szervezkedésében. Abele Rezső kormányzósági miniszteri tanácsos tiszteletbeli, és Feichtinger Elek pénzügyigazgató tényleges elnöksége mellett hamar alelnökévé vált az 1894-ben alakult Fiumei Tisztviselők Egyesületének.^[27] 1902-től pedig előbb Egan Lajos, később Fest Aladár irányításait követve, vezérszerepet vitt a társaságból kiszerveződő Tengerparti Állami Tisztviselők Egyesületében, aminek végül 1907-ben elnökévé is megválasztották.^[28]

Nem meglepő, hogy a közölt dokumentumok közül négy szorosabban is Wickenburg személyéhez fűződik, a másik kettő pedig a helyi állami tisztviselők mozgalmában kulcsfigurának számító közeli munkatársai és elvarbátai nevéhez kötődnek. Az 1891-ben keletkezett iratot a triestzi tisztviselők helyzetének tanulmányozására kiküldött Abele Rezső miniszteri tanácsos fogalmazta meg Zichy Ágost kormányzó számára, az 1918 nyaráról származó forrást pedig az időközben kormányzóhelyettesé kinevezett Egan Lajos továbbította Wekerle Sándor miniszterelnök-pénzügyminiszternek valamennyi fiumei állami alkalmazott nevében.^[29]

Csoportkép a káloz-belmajori Zichy-kastély előtt (1902). A kép jobbszélén Zichy Ágost volt fiumei kormányzó.
Forrás: Fortepan / Zichy

A személyi összefonódásokból, de még inkább a hivatalos beadványok rendeltetéséből, valamint írott és íratlan szerkesztési szabályaihoz köthetnek, hogy a források hangneme és retorikája hasonló. A szövegek legfőbb célja ugyanis a tájékoztatás, a meggyőzés, az olvasó paternalista érzületének, szimpátiájának és együttérzésének megnyerése, ami meghatározza a szövegekben alkalmazott eszközök és érvelési formulák megválogatását. Például a lényegesebbnek ítélt motívumokat gyakran ismétlésekkel, kiemeléssel nyomatékosítják, vagy éppen mondanivalójukat konkrét tényekkel, számszerű adatokkal, táblázatos összesítésekkel és törvényekkel támasztják alá. Ugyancsak nem ritkák a figyelemfelkeltést (és fenntartást) szolgáló többszörös meg/felszólítások, felkiáltások, az óvatos, finom bírálatok, illetve a konstruktív, „alulról érkező” jótanácsok. Különbség viszont, hogy míg a miniszterelnököknek felterjesztett iratokban a racionális érvekre és precíz (nek tűnő) információkra támaszkodó elemek dominálnak, addig a kormányzóknak szánt beadványokban az emocionális, érzelmeket befolyásolni kész retorika túlsúlya konstatalható. Ez akkor is igaz, ha az erősebb, indulatokat kifejező szóképek és kifejezések a kormányzósági kérvényekből sem hiányoznak.

Számos hasonlóság mutatható ki a beadványok struktúrájában is. A behódoló, alázatos köszöntő és az előzményekre hivatkozó felvezető sorokat többnyire egy kontextualizáló rész, majd az egy hosszabb tájékoztató szakasz követi, amiben a szerzők leginkább a fiumei sajátosságokat, az egyes környező régióknak a fiumei ár- és piaci viszonyokra gyakorolt hatásait ismertetik. Felhívják a figyelmet Fiume világereskedelmi és nemzetgazdasági jelentőségére, de kitérnek mostoha természeti adottságaira, hegységekkel körülvett kopár, terméketlen földjeire is. Ennek kapcsán kiemelik, hogy a helyi lakosság mennyire rászorul a város Hinterlandját képező horvát és osztrák területek terményeire és piacaira, illetve, hogy milyen nagy fontossága van a hajóáratok, valamint a Déli Vasút és a MÁV forgalmának. Rámutatnak, hogy a tranzitkereskedelem folyamatos és stabil biztosítása nélkül az egyébként is roppant magas árak könnyen elszabadulhatnak, és hogy ők fix keresetükkel képtelenek alkalmazkodni az emelkedő egzisztenciális költségekhez.

Miként az első világháború alatt keletkezett beadványok tanúsítják, a kérvényezőik félelme nem volt alaptalan: Fiume lakosságának a katonai behívásokon túl egyéb rendkívüli kihívásokkal kellett szembenéznie. A hadiállapot beálltával halászati tilalmat rendeltek el, a tengeri és szárazföldi forgalom zavarai következtében pedig nem pusztán a piaci lehetőségek szűkültek be, de azok komoly kommunikációs, információs és ellátási fennakadásokat is előidéztek. A kialakult helyzetet a katonai rekvirálások, a környező településekről érkező felvásárlók, illetve az árak hatósága még tovább rontották: hamarosan mindennappossá vált az uzsora, a csempészet és a feketekereskedelem. A fiumei viszonyokat jól érzékeltetik a város kikötői jellegére vonatkozó megjegyzések, valamint a „különleges”, „elviselhetetlen” és „nyomorúságos” és ehhez hasonló jelzős szerkezetek.

A „fiumeiek” számára a legsúlyosabb terheket az alapvető fogyasztási cikkek beszerzésének nehézsége és az általános drágaság jelentette. Emellett állandó témát és kihívást adott nekik a családfenntartás mikéntje, a rangjuknak és az állam tekintélyéhez megfelelő, középosztálybeli életszínvonal megteremtése és az 1880-as évekre már állandósult lakáshiány. Ez utóbbi okai többek közt az egyre nyomasztóbb ellátási problémákra és a mind súlyosabbá váló házbér-adó terheire, valamint arra vezethetők vissza, hogy Fiume kedvezőtlen talajviszonyai és földrajzi behatároltsága nem tette lehetővé az építőipar számára, hogy lépést tartson a kikötőváros népességének gyors növekedésével, urbanizációjával és iparosodásával. Az állami tisztviselők és alkalmazottak közül ezért sokan az Ausztriához vagy a Horvátországhoz tartozó szomszédos vidékeken (főleg Cantridán[30] és Sušakon) telepedtek le.[31] Jóllehet, azzal, hogy Fiume (és a magyar állam) határain kívül rendezkedtek be, megkérdőjeleződött az egyes támogatásokra való jogosultságuk és a fiumei közéletben való aktív szerepvállalási kompetenciájuk. Ez viszont az államot már a direkt hatalomgyakorlásában is érzékenyen érintette, mivel így jogi és fizikai értelemben is csak korlátozottan mozgósíthatta első számú támogatóit a községi választások és egyéb nagy horderejű politikai rendezvények alkalmával.[32]

A kérvények többnyire csak az igényjogosultság bemutatását követően térnek rá az elérni kívánt támogatás és segítségnyújtás lehetséges formáinak kérdésére. E passzus általános jellemzője, hogy itt kerül sor az államháztartás kényes egyensúlyának tapintatos, ám tudatos felemelésére, továbbá a más országokban, városokban vagy településeken követett kormányzati intézkedések számbavételére. E tekintetben a trieszti és osztrák minták követése, valamint Budapest megkülönböztetett szerepe érdemel elsődlegesen figyelmet, de 1907-ben még az is megesett, hogy a Tengerparti Állami Tisztviselők Egyesületének elnöksége nevében Wickenburg és Nádory István a palermói sütőműhely létesítésének és működési elvének példáját hozták fel a kormányzóknak a folyton növekvő háztartási költségek mérséklésére.[33]

A beadványok tehát a birodalmi, az országos és a lokális szinten végbement változások számításba vételéről sem feledkeznek meg. Mindez jelzi, hogy a „fiumeiek” folyamatosan nyomon követték a „külső eseményeket,” és viszonylag gyorsan reflektáltak a törvényhozás státuszukkal kapcsolatos döntéseire. Ezt példázza, hogy már az 1885. évi drágasági pótlék szétosztását[34] követően javadalmazásuk további felemeléséért esedeztek.[35] és 1891-ben a szabadkikötő megszűnésére hivatkozva újabb segélyezést vélték szükségesnek. Hasonló következtetéseket levonva lelkesen támogatták a tordai és szegedi tisztviselők által 1902-ben indított fizetésemelésért küzdő akciót,[36] és ugyancsak jó érzékkel kapcsolódtak be az 1907-es nyugdíjkról, biztosításokról és helyi pótlékokról szóló tárgyalások menetébe.[37]

A kérvények ezen szakaszában kap helyet általában a tisztviselők és alkalmazottak saját szerepfelfogása és (ön)pozicionálása. Magukat „a magyar állameszme ide exponált szerencsétlen munkásai”-ként aposztrofálva[38] itt részben saját érdemeikről, önfeladkozásukról, az állam iránti alázatosságukról és feltétlen lojalitásuk bizonyítékairól számolnak be, részben pedig saját lehetőségeiket más társadalmi csoportokéval vetik össze. Ezáltal több iratban előkerülnek az összehasonlítások, és sorsukat – a vélt és valós elhagyatottság érzésétől vezérelve – leginkább a katonák, a határrendőrök és a pénzügyőrök kiváltságaival, a kereskedők és iparosok jobb alkalmazkodóképességével és lehetőségeivel, valamint a Muncipium által támogatott városi tisztviselők szerencsésével vetik össze.[39] Sőt, egyes iratokban még az államellenes viselkedésük dacára felkarolt munkásság megsegítése feletti értetlenkedésük is helyet kap.

Ezen a ponton két tényezőt mindenféleképpen hangsúlyozni kell. Először is azt, hogy a munkásság állami támogatása szoros összefüggésben állt a szociáldemokraták pártja szerveződésének folyamatával és a kormányok választókért folytatott vetélkedésével.[40] Másodsor pedig azt, hogy a munkásság és az állam kapcsolatának kiemelése komoly politikai és szociális tartalmat, erkölcsi ítéletet hordozott és az a középosztály, valamint a munkásság közti különbségek kidomborítását is szolgálta. Más szóval megfogalmazva, míg a „háborgó engedetlenek” kedvezményekben részesülnek, addig ők, az államhoz lojális hű áldozatok kényszerűen nélkülöznek.[41]

Bár a rendszeren belül valóban léteztek az „egyenlőknél egyenlőbbek”, valamint tény, hogy a magyar kormánynak és a közös birodalomnak megvoltak a maga preferenciái, a látszólagos ambivalencia okát nem a magyar kormányok „igazságtalansága” vagy „nemtörődősége” képezte. Ehelyett sokkal inkább egy több lépcsős szociálpolitikai prioritás felállításáról, valamint költséghatékonysági megfontolásokról van szó. Az állami kiadások mérséklésének egyik legkézenfekvőbb eszköze pedig éppen a tisztviselők és alkalmazottak javadalmazásának viszonylagosan alacsony szinten tartása volt. Bár a legismertebb költségcsökkentési intézkedések különösen Szapáry Gyula és Wekerle Sándor első pénzügyminisztériumi, majd miniszterelnöki időszakára, az 1885–1895-ös évekre estek, az államháztartás egyensúlyát helyreállító takarékoság az egész korszakban alapvetően fogalmazódott meg.[42] Ilyen körülmények közt nyilvánvaló, hogy az illetékek, pótlékok és egyéb járandóságok felemelése egyetlen kormánynak sem állt érdekében. Különösen nem országos szinten.

Az egymást követő magyar kormányok mégsem vádolhatók téltelenséggel, vagy azzal, hogy ne törekedtek volna a kialakult helyzetben valamelyest segíteni. Jóllehet, Fiume kivételes viszonyai miatt az egységesen szabályozott illetmények és juttatások aligha könnyítették meg az ott szolgáltatók mindennapjait. Nem hiába fakadtak ki 1907-ben, amikor ekképp fogalmaztak Nákó Sándor kormányzóhoz írt levelükben: „*Kifizetik ridegen, a más viszonyokhoz mért járandóságainkat és nem kérdezik, vajon elég-e a megélhetésre? Kiutalják a lakáspénzünket és nem kérdezik, vajon akad-e lakás részünkre ily áron?*”[43]

A Minisztertanács végül 1908 augusztusában arra hivatkozva, hogy a Fiumében állomásozó posta-, távirda és távbeszélő intézet alkalmazottai már egyébként is magasabb drágasági pótlékok élveznek, hogy áthidaló megoldással, az úgynevezett „*kikötői pótlék*”[44] kiutalásával igyekezett enyhíteni a „fiumeiek” panaszát.[45] Az odaítélt állami segély lényegében a nyugdíjba nem számítható helyi pótlék egy speciális változatát jelentette, ami csakis a Magyar Királyság egyetlen tengeri kikötővárosában működő állami tisztviselőket és alkalmazottakat illette meg.[46] A fő gondok felszámolásához azonban ez a támogatási forma sem vitt közelebb. A kikötői pótlék kiszabásának alapját ugyanis nem a tisztviselő fizetése képezte, hanem az 1893. évi IV. tc-vel létesített fizetési osztályok harmadik, tehát a legalsóbb, fokozata, ráadásul 1904-ben az állami alkalmazottak engedélyezendő pótlékokról szóló törvény teljesen átalakította a kifizetések rendszerét.[47]

Feltűnő, hogy a szövegekben Fiume „kozmpolitikus” karaktere, valamint az etnikai és nemzetiségi kérdések legfeljebb nagy általánosságban kerülnek említésre, és az állami tisztviselőknek magyar nemzetépítésben játszott szerepe is csak az első kettő, valamint az utolsó szövegben jelenik meg karakteresebben. A téma mellőzését talán az is magyarázza, hogy az állami tisztviselők és alkalmazottak sem etnikai, sem (anya)nyelvi nem voltak egységesek, a drágaság és ellátási nehézségek pedig a nemzetiségi hovatartozástól függetlenül, mindenkit ugyanúgy sújtottak. Magyarán, a heterogenitás ellenére a közös céljuk megegyezett.

Noha pontos, az egész korszakon átívelő összeírás egyelőre még nem készült a származásukról és etnikai hovatartozásukról, ám a rendelkezésre álló források alapján úgy tűnik, Zichy Ágost kormányzó szavai megállítják a helyüket. Vagyis, hogy az 1880-as években a tisztviselők többsége még valóban a magyar nemzetiséghez tartozott és ez a megállapítás a tanárookra és tanítóokra (tehát az alkalmazottak egy meghatározó részére) is vonatkozatható.[48] Kiemelendő azonban, hogy megoszlásuk az egyes állami szervezetek között nagy változatosságot mutatott, és akadtak olyan állami intézmények, ahol az olasz és/vagy horvát nyelvűek túlsúlya érvényesült. Ez leglátványosabban a Tengerészeti Hatóság különböző szervezeti egységeinél (például a révihatalnál) figyelhető meg.[49]

Az állami tisztviselői és alkalmazottai karon belül az arányok fokozatosan módosultak, és ha nem is feltétlen a nemzetiségek, de a helyben születettek száma lassacskán növekedni kezdett. Ennek egyrészt az állam központosító és modernizáló törekvéseinek előrehaladása, a bürokrácia fejlődéséből fakadó mind számottevőbb munkaerő-igénye, másfelől a helyi lakosság együttműködésére utaltsága volt az oka. A helyi államigazgatás elvárásait és szükségleteit szemléletesen példázta Szapáry László kormányzó 1901-es felterjesztése, amellyel Szigárdó István irodatiszt számára 500 korona személyi pótlékokat kérvényezve így érvelt: „*Ilyen kiváló és jeles segédeket az anyagi gondok és nélkülözéseknek kiszolgáltatni, főképp itt Fiumében, hol alkalmas, a szakmát ismerős s a szükséges magyar, olasz, francia, horvát és német nyelveket bíró kezelő személyzetet kapni vajmi nehéz, az anyaországból pedig ide telepített, nyelveket nem ismerő egyének nemcsak alig használhatók, de egyenesen károsak úgy a szolgálat menetére, mint az állami közigazgatás tekintélyére, – sem nem célszerű, sem nem méltányos.*”[50]

Mindazonáltal az sem hallgatható el, hogy a korabeli közfelfogásban sokáig tartotta magát az a nézet, amely szerint a hivatali alkalmazás nemcsak megköveteli, de magával is hozza az államhoz való lojalitást és a (magyar) nemzet iránti ragaszkodást. Hiszen, – vélekedtek – az államalkotó csoport tagjaivá válva a közömbös egyéneknek segíti a nemzeti érzés kialakítását, és példájuk akár még a helyi lakosság más tagjaira is ösztönzően hathat.[51] Ahogy megannyi kinevezési felterjesztés érvelése megerősíti, ez az elv már rögtön a fiumei kormányzóság felállításakor megfogalmazódott. Vagyis, az egyes állások betöltésénél már az 1870-es évektől kezdve előnyt élveztek a helyi születésű, lehetőleg jó, előkelő családból származó, többnyire – de nem kizárólagosan – olasz anyanyelvű pályázók, amennyiben szakmailag kompetensnek és politikailag megbízhatónak, azaz a magyar államhoz maradéktalanul lojálisnak bizonyultak.[52]

A nem magyar anyanyelvűek állami szolgálatba állása a századforduló éveire még látványosabb formát öltött. Ez utal a fiumei lakosság társadalmi és foglalkozásszerkezeti elmozdulására, és szemléletesen példázta, hogy a politikai konfliktusok dacára az állam nemcsak nyitott volt a nemzetiségek alkalmazására, ám számukra vonzó perspektívát, megélhetési lehetőséget is nyújthatott. Az államszolgálat vállalásában ugyancsak nagy szerepet játszott az azzal járó presztizs, de főleg a stabil és biztos állás, valamint a nyugdíj- és biztosítás.[53] A kiérdemelt jogosultságok súlyát mi sem érzékelteti jobban, minthogy azok mindvégig komoly, az egyéni döntéseket befolyásoló tényezőkként jöttek számításba a „menni vagy maradni” kérdésében.

Végül megjegyzendő, hogy a gyakran hangoztatott viszonylagos fluktuációjuk dacára is, számos tisztviselő és alkalmazott hosszú éveken, évtizedeken át szolgált a városban. Fiumei tartózkodásuk alatt többen közülük megházasodtak, és az sem számított példa nélkülinek, hogy egy nem magyar anyanyelvű partnerrel alapítottak családot. Azon kívül, hogy a szolgálat alatti házasságok és a családalapítások már önmagukban is jelzésértékkel bírnak, további két tényezőre is felhívják a figyelmet. Először is arra, hogy a tisztviselőknek és alkalmazottaknak a kérvényekben újra és újra felpanaszolt sérelmeik ellenére mégis csak sikerült egy viszonylag stabilabbnak számító egzisztenciát megteremtíteniük. Másodsor pedig a helyi társadalomba való bizonyos szintű integrálódásukra.[54] A beilleszkedés és gyökeresítés dilemmái leginkább az utolsó közölt dokumentumban artikulálódnak, mikor a beadvány szerzője a nyugdíjasok és a kegydíjas özvegyek családi és szociális összeköttetéseit, valamint jövőbeli megélhetési és utazási lehetőségeit mérlegeli.[55] A téma az első világháborút követően nyerte el igazi relevanciáját, azonban az egyének döntései még ekkor sem bizonyultak egyértelműnek és maguktól értetődőnek és determináltak.[56]

A felterjesztéseket többnyire a kérések megismétlése, illetve a bizakodást, reménykedést és feltétlen lojalitást kifejező protokolláris sorok zárják. Ez alól csak az 1907. évi kérvény képez kivételt. Abban ugyanis a befejezés helyére lemondó, beletörődő hangvételt (vagy legalábbis azt sugalmazó) mondatok kerültek. Vélhetően a nagyobb hatás kiváltása, a sajnálat és/vagy büntudat keltése érdekében.

A tisztviselők és alkalmazottak minden törekvése ellenére azonban a kérvényekben újra és újra előkerülő panaszok és a „*vigasztalan*” fiumei viszonyok leírásai azt tanúsítják, hogy az állam nem, (vagy legalábbis nem minden tekintetben) tudott megfelelni a vele szemben támasztott igényeknek. Ezt mindenekelőtt az állam finansziális, politikai és szociális prioritásai indokolják, miért is a magyar kormányok gyakran csupán az akut válság mielőbbi felszámolását tartották elsődleges (és olykor egyetlen) céljuknak és nem voltak képesek tömegesen és gyökeresen javítani az állami szolgáltató személyeken. Ugyanakkor a megoldatlan maradt problémák mégsem jelentik azt, hogy a dualizmus korában semmilyen változás ne ment volna végbe, vagy hogy kérvényezőik folyamódásai egyáltalán ne találtak volna méltánylást.

Az állami tisztviselők és alkalmazottak kérései hosszas disputák és egyeztetések után valamilyen formában csaknem minden alkalommal teljesültek. Igaz, ez az 1918 nyarára datálható, a kikötői pótlék felemelését indítványozó próbálkozásukról már nem mondható el. Ennek okairól egy 1919 áprilisából származó rövid, de annál informatívabb pénzügyminisztériumi előadói[57] rövid kis feljegyzése tájékoztat: „*A változott viszonyokra való tekintettel a kérelem egyáltalán nem tárgyalható s ennél fogva az ügyirat irattárba teendő.*”[58]

És hogy mik voltak ezek a megváltozott körülmények? Egyrészt az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása és a magyar államhatalom fokozatos kivonulása Fiuméből, másrészt a kikötőváros hovatartozásának kérdése nemzetközi szintre kerülése, végül a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása és 1919. március 21-től augusztus 1-jéig tartó regnálása. Noha az 1919. január 6-án megkötött, Fülepe Lajos-féle Egyezség[59] és annak évtizedes hatályban maradása alapján a magyar állam a Fiumében szolgáló tisztviselőiről és alkalmazottairól elvben még a hatalmi átmenetek idejében sem mondott le, már 1918 őszén bizonyosságot nyert, hogy az állami paternalista gondoskodásnak és beavatkozásnak már határozottan más formákat kell öltetnie.

Már csak azért is, mert mind gyakoribbá váltak az elmaradt illetmények és az előzetes javadalmazások folyósításáért beadott felterjesztések,[60] az áthelyezési és a hazautazási kérvények, miközben az optálási esetek száma is megnövekedett. Ez utóbbi viszont egyben azt is jelzi, hogy a közös birodalom és a Magyar Királyság kereteinek fellazulásával és/vagy felbomlásával a korábbi lojalitások mellett újabb választási lehetőségek kerültek elérhető közelségbe, amik akár még kedvezhettek is az egyéni érdekeknek.[61]

A terjedelmi korlátok és szerkesztési elvek figyelembevételével jelen tanulmányomhoz hat dokumentumot választottam ki, amelyek a fiumei állami tisztviselők és alkalmazottak egzisztenciális viszonyairól és céljaikról számolnak be. Bár a válogatás saját, így szükségszerűen subjektív szempontjaimon alapul, a források szelektálásánál mérvadó tényezőnek tekintettem, hogy azok az érintettek „saját” maguk által keletkeztetett iratai közül kerüljenek ki és hogy kellően informatívak,

tipikusak legyenek. A válogatás során arra is törekedtem, hogy a beadványok ne csak egy-egy kimerevített történelmi pillanatot ragadjanak meg, hanem egy viszonylag átfogó képet adjanak a „fiumeiek” egész korszakon áthúzódó bérmozgalmának folyamatáról és azok eredményeiről.

Az alábbi dokumentumokat a rövidítések jelzetlen feloldása és a tíznél kisebb számok betűvel való kiírása mellett szó szerinti formában, a régies kifejezések lábjegyzetben magyarázásával, a mai magyar helyesírásnak megfelelő formában, mellékleteik nélkül adom közre.

Dokumentumok

1.

Zichy Ágostnak írt folyamodvány

Fiume,

Méltóságos gróf Zichy Ágost Úrnak, Fiume és a magyar–horvát tengerpart királyi kormányzójának – Fiumében.

Folyamodásuk a Fiumében alkalmazott magyar állami tisztviselőknek, tanárok- és tanítóknak tisztviselői javadalmazásuknak a kikötővárosokbeli igényekhez mért felemelése s a magas kormány által a jövő 1886. évre a költségvetésbe leendő felvétele s e célból a Nagyméltóságú Minisztériumhoz intézett, / . iderekesztett kérvénynek kegyes eljuttatása tárgyában.

Méltóságos gróf Kormányzó Úr!

Midőn az alulírott fiumei tisztviselők, tanárok és tanítók összegyülekeztünk, hogy anyagi helyzetünk javulása végett a szükséges lépéseket megtegyük, a távolban is Méltóságod államférfiúi szelleme, lelkülete lebegett szemünk előtt, ki rövid itt működése idején[62] tényekkel bizonyította be, hogy a tisztviselők sorsát, anyagi és erkölcsi megerősödését mennyire szívén hordozza.

Épp azért Méltóságod előtt, ki köztünk él, hosszabban nem kell ecsetelnünk a jelenlegi sok tekintetben elviselhetetlen anyagi állapotokat, tudjuk mi jól, hogy ez Méltóságod gondoskodásának tárgyát máris képezhette s erős vélelmünk, hogy csak alkalmas időpontra várt, melyben e helyzetet legalább egy emberöltőre gyökeresen reorganizálhassa.

Ámde az államháztartás egyensúlyának időpontját a nyomasztó idők súlya alatt a jelenleg fennálló régi dotáció mellett talán még a messze jövőben sem várhatjuk be, hanem amennyire a budget e pénzügyileg még nehéz napokban megengedi, oly javítását kérjük legalább a létező viszonyoknak, melyek alapján erőink satnyulása, megtörése nélkül érhetjük el a már kilátásban bírt tisztviselői anyagi szíves változást.

A / . alatt iderekesztett az összkormányhoz intézett kérvényünk melynek másik példányát az egybeülendő országgyűlés elé határoztuk terjeszteni, részletekben mutatja fel, mennyi indok szól a kérelem megadása mellett, jóllehet a szívreható égető sebek feltárását házi ügynek[63] véve, hely és időszerűnek nem tartottuk, mindamellett kétségtelen, hogy Fiume, mint a világforgalom láncolata egy szemének viszonyai, különleges alkatelemei és hivatásának betöltése tekintetében az ország összes városainak társadalmi, lakási és élelmezési viszonyaitól elütő. Ekként csakis a jelentkező tényezők alapján bírálendő el.

Maga a törvényhatóság szervezete, a városi tisztviselők fizetése és meg megújuló lakbéremelése, ha nem is követendő például, mindenestre a helyzetjavításra indokul szolgálhatnak. Mert máris 120 forint lakbért élveznek a hatóság szolgálói,[64] míg számosan vannak itt állami tisztviselők, kik csak 100 forint szálláspénzben részesülnek.

Határozottan állíthatni Méltóságos Úr, hogy az országban nincs törvényhatóság, hol a tisztviselők eme különleges viszonyoknak munkát, erőt, egészséget és jólétet annyit hoznának áldozatul mint amennyi éppen általunk hozatik Fiumében.

S dacára annak, hogy hús a húsból, vér a vérből vagyunk hazánk e kozmopolitikus jellegű városa területén, elkülönöztén tiszta nemzeti életünktől, alkotásaink és aspirációinktól, dacára, hogy a közigazgatási törvénykezés itt merőben elűtő szervezettel bír a többi törvényhatóságokéitól: mégis a tisztviselők úgy láttatnak el, mint a legkisebb magyarországi provinciális városokéi, s ehelyett a szolgálat érdekében anyagi nagyobb ellátást, különleges szervezetet nyerne a törvénykezés és a közigazgatás számos ágú tisztviselői, mely szolgálati ágak sem területi, sem éghajlati, sem élelmezési, sem lakásbeli, de még csak szolgálati különbözőséggel sem bírnak a többi ottani szolgálati ágak felett, melyek egyedül csak azért lőnek szervezve, mert egy-egy miniszter éppen ama szolgálat érdekében tisztviselői javadalmazását emelni, máris elviselhetőbbé tenni kívánta.

Méltóságos Kormányzó Úr!

Kell-e nyomatékosabb indokot jelen kérelmünk támogatására még felemlítenünk, mint azt, hogy a sorkatonaság és honvédség – dacára az állam eme ismert pénzügyi helyzetének – ezidő alatt is oly fizetést és lakbért élvez, mely a tisztviselők hasonlítottáival egyenlegben semmiképp sem áll, jóllehet egy állam gyermekei és alkalmazottjai vagyunk, noha éppen úgy vagyunk kötelezve rangszerű életmódra, mint a katonai alkalmazottak s noha a polgári tisztviselők számost családtaggal bírvá, mint ezek, nálunk az életszükségleteinek fedezése hasonlíthatatlanul terhesebb, mint a katonaságnál.

Ha most mindezek mellett számításba vesszük, hogy a tavaly törvényerőre emelt drágasági pótléknak[65] szétosztásánál a Nagyméltóságú Kormány úgy járt el, hogy 15%-ot nyertek a családos és csak 8%-ot a nőtlen tisztviselők, nem érkezett-e meg ideje az állam jelenlegi alkalmazottjai helyzetének nivellírozására,[66] megfelelőbb ellátására, amidőn a delegáció[67] az alsóbb tisztek ellátására nézve 120 forint fenntartási pótlék megszavazása által oly pregnáns[68] bizonyítékát adta annak, hogy az állami 70%-ban családos tisztviselők érdekében teendőik végett a legcsekélyebb indok sincs a halasztásra.

Vajon felhozzuk-e Méltóságos Úr, hogy a katonai alkalmazottak érdekei – minden kérelmezés nélkül – hivatalból óvatnak meg s hozatnak előtérbe éppen arra hivatott előjáróik által, hogy az ottani alkalmazottaknak csakis hivatali teendőik ellátása képezheti feladatuk, gondoskodásuk tárgyát.

Anélkül azonban, hogy gondolatban is prejudikálni[69] kívánnánk Méltóságod ebbeli esetleges célzait s elhatározásának. Méltóságod bölcsességébe nyugodtan helyezzük kérelmünk érvényre emelését, mert tudjuk, hogy amint egyedüli, közvetlen forrása részünkre a kegyeknek, akként leghathatósabb támogatója a méltányos igényeknek.

S ha mindamellett lenne még kívánni valónk, az csupán abban összpontosul, hogy miután egyedül Méltóságod illetékes a Fiumében alkalmazott tisztviselők különleges hivatását, életviszonyait, főleg pedig a város kikötői jellegénél fogva az itt fokonyként emelkedő drágaságot a kormánnyal a jelzett adatok alapján megismertetni s az itteni ellátást a többi világkikötőkben dívó javadalmazás színvonala felé emelni, ama nehéz feladatnak is Méltóságod vállaira kell nehezülnie, hogy az illetékes körök a különleges dotáció szükségességét elvben ismerjék és fogadják el, melyhez képest a Méltóságod részéről a konkrét összegnek még a jövő 1886-iki budgetbe való felvételét kieszközölni kegyesen méltóztatassék.

A Méltóságos Kormányzó Úrnak Hódoló tisztelettel vagyunk

Tisza Kálmánnak írt levél

Fiume, 1886. január 11.

A miniszterelnököknek[Z0]

A Fiumében alkalmazott állami tisztviselők, tanárok és tanítók indítatva azon körülmény által, hogy a Fiumében létező rendkívüli drágasági viszonyoknál fogva anyagi helyzetük mindinkább súlyosbodik, s különösen az alsóbb rangú tisztviselőknél a megélhetés mindinkább nehezebbé válik, a múlt év végén az / . alatt csatolt s a Nagyméltóságú Minisztertanácshoz címzett folyamodványt nyújtották be hozzám azon kérelemmel, hogy azt Nagyéltóságodnak további kegyes tárgyalás végett pártolólág bemutassam.

Midőn részemről teljesen méltánylom a tisztviselőknél a helyi viszonyokból eredő rendkívül nehéz anyagi állapotát, figyelmen kívül nem hagyhatom, az ország pénzügyi viszonyaiban rejlő nehézségeket, melyek éppen a folyó 1886. évi államköltségvetésben a legnagyobb takarékossgot tették szükségessé. Ennélfogva tisztviselők kérvényét átnyújtó küldöttség előtt nyilatkoztam, hogy méltányos kérelmük figyelembevételét a magas kormányknak melegen fogom ajánlani. Tekintettel azonban a fent említett körülményekre, a tisztviselők anyagi állapotának javítása a folyó évben alig helyezhető kilátásba, másrészt azonban késznek nyilatkoztam oda iparkodni, hogy kérésük az 1887. évben, ha csak lehetséges, méltatásban részesüljön.

Midőn a tisztviselőknél adott ezen válaszat Nagyéltóságodnak nagybecsű tudomására hoznám, legyen szabad felsorolnom azon főindokokat, melyek arra készítetnek, hogy a szóban forgó kérelem kegyes figyelembevételét Nagyéltóságodnak különösen ajánljam.

Fiumének az utolsó időben virágzásnak indult kereskedése, az újonnan alapított számos hivatalnok- s munkásnak keresetet adó nagyszerű gyárak, néhány év óta a lakosság rohamos szaporodását vonták maguk után, mellyel sem az építkezések, sem a város élmezése nem bír lépést tartani, úgy, hogy az utóbbi években a lakbéréknél s a piaci áraknak nagy emelkedése állott be.

A lakbérék emelkedéséről tanuskodik a / . csatolt kérvényben a házbéradónak az 1867. évtől az 1884-ig terjedő időszakról szerkesztett kimutatása, mely szerint a házadó ezen idő alatt 48.000 ft-ról 116.000 ft-ra emelkedett.

A piaci árak emelkedését a folyamodványhoz csatolt és az 1867-iki és 1885-iki piaci árakat összehasonlító hivatalos kimutatás tünteti fel.

Az élelmiszerek árának emelkedése különösen a magyar nemzetű lakosságot sújítja, tehát leginkább az államtisztviselőket, kik a fiumei olaszos életmódot vagy éppen nem, vagy csak nehezen szokják meg, és a Magyarországnban dívó élelmi cikkeket, különösen a húst, zsírt stb., melyek az olasz konyhához használt cikkeknél a magas szállítási költségek folytán aránytalanul drágábbak, csak nehezen nélkülözik.

Ajánlatom indokál szolgáljon továbbá a városi tisztviselők javadalmazása. Annak dacára, hogy ez aránylag sokkal magasabb, mint az állami tisztviselőké, a csatolt kimutatás szerint 1883. év óta a fizetések sokhelyt javítottak, nevezetesen a kisebb 500-700 ft-os fizetések majdnem mindenütt 100-200 ft-tal emeltettek és a lakbérilletmények 1884-ben és 1885-ben szabályoztattak és jelentékenyen emeltettek, mint azt alantabb részletesen előadni szerencsém lesz.

Legyen szabad Nagyméltóságod becses figyelmét végre még azon fontos körülményre felhívnom, hogy nézetem szerint politikai szempontból is nagyon kívánatos volna az állami, tehát legnagyobbbrészt magyar nemzetiségű tisztviselők anyagi helyzetének javítása.

Ugyanis az alsóbb rangú családos tisztviselők tényleg oly helyzetben vannak, hogy illetményeikből csak a legnagyobb önmegtadással képesek családjukat eltartani, és alig képesek társadalmi állásokhoz megfelelően élni. Ezért, sajnos, de már néhányszor előfordult, hogy ily egyének a szükségétől hajtva, nem bírva elég erkölcsi erővel, a kínálkozó alkalomnak ellentállani, tiltott módon igyekeztek anyagi helyzetükön javítani, mi által nemcsak maguk vesztek el erkölcsileg, – de számos egyéb nemzetiségű lakosok közepette, – a magyar tisztviselői kar erkölcsi tekintélyének nagy mérvben ártottak. Ily eseteket pedig a velünk nem rokonszenvező elemek[Z1] politikai célokra is törekedtek kihasználni.

A tisztviselőknél a felhozottak alapján mindinkább szükségesebbé váló segélyezésére a következő három mód kínálkozik:

1. Ha a lakbérék azon kulcs szerint állapítatnának meg, mint az a Fiume városi tisztviselők lakbérilletményeinél történt, hol az 1000-ig menő fizetésig a lakbér a fizetés 30%-ával, az 1001-ft-tól 1999 ft-ig menő fizetésnél a lakbér a fizetés 25%-al, a 2000 ft-on felüli fizetésnél a lakbér a fizetés 20-al állapítatott meg. Ezen kulcs szerint az állami tisztviselők és polgárok lakbéréi a következő kimutatásban kiténtetett emelést nyernének.

	Hatóság	Az állami tisztviselők jelenlegi lakbéréi	A városi tisztviselőknél alkalmazott kulcs szerint	Többlet
I.	M. K. Kormányzóság	3000	2030	970
II.	M. K. Tengerészeti Hatóság	15.620	9540	6080
III.	Pénzügyigazgatóság s az összes alárendelt pénzügyi hivatalok	8812,5	4420	4392,5
IV.	Adófelügyelő	900	540	360
V.	Törvényszék	4322,3	2300	2022,5
VI.	Az Ügyész	562,5	300	262,5
VII.	Építészeti felügyelő	1475	1820	455
VIII.	Áll. Gimnázium	3575	2300	1275

IX.	Tanfelügyelő alá rendelt összes intézetek	6590	5000	1590
X.	Dohánygyár	4265	2120	2145
XI.	Postahivatal	3600	2030	1570
XII.	Távirda hivatal	2615	1370	1245
		56.334,50	32.970	23.364,50

E módzat volna a tisztviselőkre nézve legkedvezőbb, s ez azon előnyökkel is járna, hogy a kisebb tisztviselők a magasabb kulcs folytán aránylag nagyobb előnyben részesülnének, de az összes többlet 21.471 ft 50 kr-ra rúgván, talán túlságos nagy kiadással járna.

2. Ha Budapesten a múlt évben megállapított drágasági pótlék mintája vétetnék alapul, mely csak az 1000 ft-ig terjedő fizetéseket vevén figyelembe, a pótléket a családos tisztviselőknél 15%-ra, a nőtleneknél 8%-ra teszi. Egy ilyenmő pótléknak záróösszegek, mely az illető tisztviselők családi állapota szerint változik, hozzávetőleges számításom szerint mintegy 22-23 ezer forintot tenne ki. Ezen pótlék a kisebb rangú tisztviselőkre, kik erre leginkább rá szorulnak ugyan a legnagyobb előnnyel bírna, de körülbelül annyiba kerülne, mint az első pontban említett lakbéremelés annak dacára, hogy a magasabb rangú tisztviselők ezen drágasági pótlék alkalmazása mellett semmi előnyben sem részesülnének.

3. Ha a fiumei lakpénzek a Budapesten rendszeresített lakpénznek magasságára emeltetének, mire nézve az államvasutaknál már előzményre találunk is, amennyiben annak Fiumében alkalmazott hivatalnokai a fővárosbeliekkel azonos lakbérosztályba sorozván, a következő kimutatás szerint ez esetben igényeltetnék:

	Hatóság	Mostani lakbérek	A Budapesten rendszeresített lakbérek szerint volna	Többlet
I.	M. K. Kormányzóság	2030	2680	650
II.	M. K. Tengerészeti Hatóság	9540	11.740	2200
III.	Pénzügyigazgatóság s az összes alárendelt pénzügyi hivatalok	4420	7010	2590
IV.	Adófelügyelő	540	860	320
V.	Törvényszék	2300	3500	1200
VI.	Az Ügyész	300	500	200
VII.	Építészeti felügyelő	10200	1220	200
VIII.	Áll. Gimnázium	2300	3400	1100
IX.	Tanfelügyelő alá rendelt összes intézetek	5000	55600	600
X.	Dohánygyár	2120	2720	600
XI.	Postahivatal	2030	2860	830
XII.	Távirda hivatal	1370	2520	1150
		32.970	44.590	11.620

Vagyis a kiadási többlet 12.390 forintot tenne. E mód nemcsak az államkincstárra nézve volna a legolcsóbb, de a tisztviselőkre nézve is bírna azon előnnyel, hogy minden tisztviselőnek lakpénze nagyobbíttatnék s köztük a legalsóbrangúak – a lakpénz legkisebb összege 200 ft-tal lévén rendszeresítve – a fizetésükhöz arányítva a nagyobb előnyben részesülnének.

A kérdésnek e módon való megoldása annál is inkább mutatkozik a legcélszerűbbnek, mert a helyzet a fővároséhoz leghasonlóbb, és mert Fiumének sajátos viszonyai, különösen a rendkívüli magas piaci árak, melyek, – ha talán nem is magasabbak, mint a budapestiek, de azokkal legalábbis egyenlők, és Magyarország egyik vidéki városával sem hasonlíthatók össze.

Ezen érzelmétől áthatva azon tiszteletteljes kérelemmel járulok Nagyméltóságodhoz, miszerint tekintettel arra, hogy a fiumei különleges és fent részletebben előadott helyi viszonyok az itteni állami tisztviselők és szolgák anyagi helyzetének javítását már majdnem elodázhatalan szükséggá teszik, s tekintettel arra, hogy a fentebb a III. pont alattiak szerint ezen javítás aránylag csekély kiadási emeléssel volna keresztül vihető – kegyesen odahatni méltóztassék, hogy, – azon esetre, ha a fiumei tisztviselők és szolgák lakbérilletményeinek a Budapesten rendszeresített lakbérékre való emelése által okozandó költségtöbblet a folyó évi budgetbe felvehető nem volna a fiumei tisztviselőknek az / . alatt csatolt folyamodványukban foglalt kérelme a jövő 1887. évi budgetben figyelembe vétessék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Fiumében, január 11-ikén, 1886.

[Zichy Ágost Fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzó]

Az irat jelzete: HR-DARI-7. 250. eln./1885. (9. doboz). Kézzel írt tisztázat, aláírás nélkül.

3.

Fogalmazvány

Fiume, 1891. január 11.

Előterjesztés a szabadkikötő megszüntetése alkalmából a helybeli állami tisztviselőknek nyújtandó pótlék tárgyában

A miniszterelnöknek[72]

Múlt év szeptember hó 1-én 83. eln./szám alatt volt szerencsém Nagyméltóságodnak bemutatni és becses figyelmébe melegen ajánlani a helyben alkalmazott magyar királyi állami tisztviselőknek kérvényét, melyben az itt minden irányban uralgó drágaságra utalva, szomorú anyagi helyzetük javítása végett helyi drágasági pótlékért esedeznek.

Jelentésemre választ eddig nem nyertem s így nincs tudomásom róla, vajon a magas központi kormány megvan-e győződve az itteni hivatalnoki kar viszonyainak tarthatatlanságáról és kész-e helyzetük javítására a szükséges lépéseket megtenni.

Megvallom Nagyméltóságodnak, hogy e kérdés kedvező megoldását sok tekintetből igen fontosnak tartom, különösen mivel beállt egy újabb körülmény, mely arra késztet, hogy Nagyméltóságod becses figyelmét ugyane tárgyban még egyszer igénybe vegyem.

Ezen körülmény a trieszti és fiumei szabadkikötőnek közeli megszüntetése, mely okvetlenül sok és nélkülözhetetlen élelmicikknek megdrágulását hozza magával és senkire sem hat oly nyomasztóan, mint az állandó fizetéssel ellátott tisztviselőkre, kik nincsenek azon helyzetben, mint a kereskedők és iparosok, hogy jövedelmüket szaporíthatnák.

Tudomásomra esett, hogy az osztrák császári királyi kormány, áthatva a trieszti állami tisztviselők helyzetének komolyságától, az ottani hivatalnokoknak anyagi viszonyait javítani készül.

Hogy az ottan tervezettekről magamnak biztos tudomást szerezzek, a kormányzáságnak egy tisztviselőjét küldöttem ki Triesztbe azon meghagyással, hogy informálja magát, hogy e tekintetben Triesztben mi történik és tegyen nekem arról kimerítő jelentést.[73]

Tettem ezt azért, mert az a meggyőződésem, hogy kétféle mértékkel mérni nem lehet, és hogy ennél fogva, ha Triesztben a szabadkikötő megszüntetése alkalmából az állami tisztviselők anyagi helyzete javíttatik, annak Fiumében is okvetlenül meg kellene történnie.

Kiküldött közegem jelentette, hogy Triesztben úgy a helytartóság, mint az országos főtörvényszék hivatalból tettek jelentést a központi császári királyi kormányhoz, melyben javaslatba hozták, hogy a Triesztben alkalmazott tisztviselők lakpénze (Aktivitát-zulage)[74] a szabadkikötő megszüntetése alkalmából felemeltessék.

Ez iránt a hivatalnokok is nyújtottak be folyamodványt és javaslatba hozatott, hogy „Aktivitát-zulage”-ra vonatkozólag, mely Ausztriában a lakpénzt pótolja, Trieszt az első osztályba helyeztessék át.

Bátor vagyok a következőkben összehasonlítani a Triesztben jelenleg húzott lakpénzeket, a szabadkikötő megszüntetése esetére javaslatba hozottakkal:

Díjosztály	Jelenlegi lakpénz	Javaslatba hozott	Többlet
V.	600 frt	1000 frt	400 frt
VI.	480 frt	800 frt	320 frt
VII.	420 frt	700 frt	280 frt
VIII.	360 frt	600 frt	240 frt
IX.	300 frt	500 frt	200 frt
X.	240 frt	400 frt	160 frt
XI.	180 frt	300 frt	120 frt

Nagyméltóságod ezen összeállításból meg fog győződni, hogy a különbség igen lényeges, és habár még nem is bizonyos, vajon a központi osztrák kormány az egész többletet fogja-e engedélyezni – mert határozat e részben még nem hozott, - annyi a trieszti illetékes körök nyilatkozata szerint mégis bizonyos, hogy a javaslatba hozott összegeknek legnagyobb része engedélyeztetni fog.

Reményem, hogy a magyar kormány az ugyanabban helyzetben lévő tisztviselőivel nem fog mostoháiban elbánni, mint az osztrák kormány a túldalali hivatalnokokkal, kik amúgy is már jóval magasabb fizetésben részesülnek jelenleg is.

A javításnak szüksége tagadhatatlan, mert a nyomor a hivatalnoki testületben már ma is nagy és nagyobb része ma sem képes családját tisztességesen fönntartani. Hogy fognak ezen hivatalnokok megélni a szabadkikötő megszüntetése után, melynek folytán minden családnak kiadásai – a család nagysága szerint – átlag 100-400 frt-tal emelkedni fognak?

Az állam érdeke is megkívánja, hogy ezen bajon segítve legyen, mert ha az állam szolgálatokat kíván és hivatalnokaiban megbízhatni akar, akkor kell, hogy nekik megélhetési módot is nyújtson.

Mindezeknél fogva azon sürgős kérelemmel járulok Nagyméltóságod elé, kegyeskedjék e kérdésben az osztrák császári királyi kormánnyal érintkezésbe lépni és megtenni a szükséges lépéseket arra nézve, hogy a szabadkikötő megszüntetése alkalmából a Fiumében alkalmazott állami tisztviselők oly elbánásban részesüljenek amint a szomszéd Triesztben alkalmazottak.

Végre legyen szabad Nagyméltóságodat arra is kérni, hogy kegyes elhatározását velem mielőbb közölni szíveskedjék, hogy ezen lépésem eredményéről az itteni hivatalnokokat értesíthessem, kik a magas kormány igazságos és jóindulatú határozatát teljes megnyugvással várják.

1891. január 11.

A pénzügyminiszternek[Z5]

Van szerencsém Nagyméltóságodnak / . a. csatolva másolatban megküldeni azon jelentést, melyet az itt alkalmazott állami tisztviselők érdekében a miniszterelnök úrhoz, mint az összes miniszteri tanács fejéhez intéztem a szabadkikötő közeledő megszüntetése alkalmából.

Az állam pénzügyi viszonyai Nagyméltóságod bölcs vezetése óta lényegesen megjavulván, azon meggyőződésnek adok kifejezést, hogy azok kérelmem teljesítését akadályozni nem fogják, miért is az ügyet Nagyméltóságod kegyes jóindulatába is ajánlom és arra is kérem Nagyméltóságodat, hogy lépésemet a miniszterelnök úrnál hathatós befolyásával támogatni kegyeskedjék.

1891. január 11.

Abele [Rezső]

Az irat jelzete: HR-DARI-7. 4. eln./1891. (14. doboz). Kézrel írt fogalmazvány.

4.

Kérelem

Fiume, dátum nélkül

Nagyméltóságú nagyszentmiklósi Gróf Nákó Sándor Úrnak valóságos első titkos tanácsos, a főrendiház örökös tagja, Fiume és a magyar–horvát tengerpart királyi Kormányzójának – Fiume

a Tengerparti Magyar Királyi Állami Tisztviselők Egyesületének kérelme, melyben a fiumei állami tisztviselőknek adandó kikötői pótlék sürgetésére összeállítandó küldöttségnek a Miniszterelnök Úr Ö Nagyméltósága elé leendő vezetését kéri.

Nagyméltóságú gróf, királyi kormányzó úr!

Immár harmadszor jelenünk meg Nagyméltóságod előtt egy rövid év leforgása alatt.

Első ízben alig, hogy magas hivatalát elfoglalta volt. Elpanaszoltuk évtizedes bajainkat és a megélhetés nehézségeivel való küzdelmünket. Egy emlékiratot tettünk le Nagyméltóságod kezébe, kérve, hogy azt a magas kormányhoz juttatni és ott személyesen az oly régóta sürgetett kikötői pótlék engedélyezése érdekében közbenjárni méltóztatassék.

Másodízben, midőn itt dobogó szívvel összegyülekeztünk, hogy ezen kérvényünk sorsa iránt tudakozódjunk. Kitérő lelkesedéssel vettük akkor tudomásul, hogy a nagyméltóságú Miniszterelnök Úr Excellenciának kilátásba helyezte, hogy – ha már az 1907-ik évi költségvetésben nem is volna lehetséges –, az 1908-ik évi költségvetésben lehetőség szerint gondoskodni fog a fiumei állami tisztviselők helyzetének javításáról. Nagyméltóságod kegyes volt ugyanakkor ama reményének is kifejezést adni, hogy az 1907. évre talán sikerülni fog valamelyes állami segílyt kieszközölni.

És íme, ma harmadszor állunk Excellenciád előtt.

Ha első ízben a remény, másod ízben az öröm dagasztotta kebleinket, ma a kétségbeesés váltotta fel ezen érzelmeinket.

Olvastuk és tanulmányoztuk az 1908. évre kidolgozott és az országgyűlésnek már benyújtott állami költségvetést, abban nyomára sem akadunk ezen várva-várt kikötői pótlékunknak. Az 1907. év pedig már immár vége felé közeledik, de azon reményünk, hogy már a folyó évre is megfelelő államsegélyben fogunk részesedni, mindeneddig szintén nem ment teljesezésbe.

A drágaság pedig, mely eddig is már elviselhetetlen volt, nőttön nő. A legszükségesebb élelmiszerek, a kenyér, a hús, a liszt, a tojás, a főzelék, a tej stb. árai hallatlan módon felszöktek. Itt van a tél a maga ridegségével, a kőszén és tűzifa pedig nekünk immár luxus. Az iparcikkek rettentő drágulása miatt családjainkat meleg ruhával sem láthatjuk el, hitelforrásaink pedig kiapadtak.

Mi a magyar állameszme ide exponált szerencsétlen munkásai, e városban, ahol még az ivóvizet is vásárolnunk kell, nehogy a hagymáz[Z6] pusztítson közöttünk, teljesen el vagyunk hagyatva.

Kifizetik ridegen, a más viszonyokhoz mért járandóságainkat és nem kérdezik, vajon elég-e a megélhetésre? Kiutalják a lakáspénzünket és nem kérdezik, vajon akad-e lakás részünkre ily áron? Ridegen és szívtelenül elvárja és tűri az államhatalom, hogy a megélhetésre is kevés járandóságaink nagy részét arra használjuk fel, hogy azt a lakáspénzhez hozzácsatolva ily módon hajlékhoz jussunk.

Míg az állam a nagy munkástömegeket állambontó tendenciájuk dacára dédelgeti, az ő törekvéseiket támogatja és még, ha jogtalanok is, hallgatagon tűri, őket aggkorra, betegségre, baleset ellen biztosítja, nekik házakat épített stb-stb. – addig bennünket, az államhatalom legfőbb támaszait pusztulni engedné és a kétségbeesés karjaiba üldözné?

Nem, az nem lehet! Bízunk Nagyméltóságod bölcsességében, mely bizonyára utat-módot fog találni arra, hogy a magas kormánynak a napokban tett ígéretének mielőbbi beváltásával a fiumei tisztviselői karra jobb jövő virradjon.

Itt, Kegyelmes Urunk, nem használ más, mint a kikötői pótlék rögtöni életbeléptetése. Minden más akció, mely bennünket a kölcsönös segélyezés és az önszegély útjára terel, hiába való és célhoz nem vezet. Látjuk ezt a fiumei fogyasztási szövetkezetről, [ZZ] mely áraival szintúgy lassan-lassan feljebb megy, mint a város egyéb fogyasztási üzletei.

Nagyméltóságod, ki ez év elején részünkre eme említett biztató ígéreteket lehozta, mi, kik ezeket az ezidei közgyűlésen a fiumei tisztviselői kar tudomására hoztuk, nem tehetjük most azt, hogy ez ígéreteket tévedésnek minősítsük. Ezek beváltása és pedig mielőbbi teljes beváltása érdekében minden lehető el kell követnünk.

Ezért állunk ma itt és készek vagyunk Nagyméltóságodat kényes és fáradságos missziójában támogatni, tudniillik a Miniszterelnök Úr Ő Nagyméltóságát kérelmünk teljesítésének szükségességéről élőszóval is meggyőzi.

Kegyeskedjék bennünket Ő Excellenciája elé vezetni, hadd panaszoljunk el ott is bajainkat, hadd tudjuk meg azt, csakugyan ránk is vonatkoznak-e a Miniszterelnök úr azon szavai, melyek legutóbb az Országos Tisztviselő Egyesület küldöttségéhez intézett válaszában megígéri, hogy egyes városokban helyi pótlékok létesítését tervezi? És ha ránk vonatkoznak, életbelépteti-e rögtön Ő Excellenciája legalább Fiumében eme helyi pótlékok? hadd tudjuk meg, vajon számíthatunk-e még a folyó, immár maholnap végződő évben is kilátásba helyezett segélyre? Avagy hadd tudjuk meg, hogy hiába minden, hogy nekünk nem marad más hátra, mint némán tűrni és szenvedni.

De akkor bennünket már nem terhel felelősség, mi megtettük a kötelességünket úgy megbízóinkkal, mint a magas kormánnyal szemben.

Wickenburg István, elnök

Nádory [István], titkár

Az irat jelzete: HR-DARI-7. 402. eln./1907. (33. doboz). Gépelt.

5.

Tisza Istvánnak írt levél

Fiume,

Nagyméltóságú magyar királyi Miniszterelnök Úr! [Z8]

A fiumei magyar királyi állami tisztviselők csatolt kérvényét, melyben részükre hadipótlék kiutalásáért esedeznek, van szerencsém Nagyméltóságodnak mely tisztelettel bemutatni.

Midőn, hivatkozva azon szóbeli jelentésekre, melyet szerencsém volt Nagyméltóságoddal folytatni ez ügyben, a kérvény meghallgatását a legmelegebben ajánlanám, nem mulaszthatom el, hogy röviden ne adjam elő azon különös viszonyokat, melyek a fix fizetésből élő állami alkalmazottaknak országszerte panaszolt súlyos anyagi helyzetét Fiumében egyenesen elviselhetetlenné teszi.

A tisztviselőkkel szemben mindenütt kivétel nélkül érvényesül a drágaság nyomasztó hatása, melynek terhe alatt háztartásuk legtöbbször elveszíti egyensúlyát, holott az egyéb társadalmi osztályok, a termelők, kereskedők, iparosok stb. többé-kevésbé a háborús helyzet dacára is megtalálták a kormány bölcs intézkedése révén azt, hogy anyagi helyzetük ne göngyöljön, sőt, hogy lehetőleg gyarapodjék és így képesek legyenek az emelkedett árak dacára előbbi életmódjukat folytatni.

De Fiumében a változatlan fizetésből élő állami tisztviselői elem helyzete a legsúlyosabb. Itt elsősorban sokkalta nagyobb az az ár, amely a tisztviselők és az egyéb kereskedelmi, vagy ipari foglalkozással bíró elemek fizetőképessége között tátong a háború tizenkettedik hónapjában, de emellett a nagy távolság miatt, mely a várost az anyaországtól elválasztja, Fiumében a termelési, közvetítési, fogyasztási, kínálati és a keresleti viszonyok a legmostohábbak. Saját termelése nincsen, élelmezés tekintetében jelenleg szigorúan ki van rekesztve a tőzsomszédságában levő Horvátországtól és Ausztriától; pedig normális időkben minden kisebb forgalmi képességű élelmicikk tekintetében ezen országok szomszédos területeinek termelésére volt utalva; a mostani, legkérelhetlenebb szigorral végrehajtott behozatali tilalom hatása alatt a fiumei piac tej, vaj, sajt, túró, tojás, olaj, hal, bárány, birkahús, baromfi, borhoz stb. a legnehezebben és akkor is majdnem prohibítív [Z9] áron jut. A hatóság ármérséklő intézkedései éppen azért, mivel Fiume saját termeléssel nem bír, hatástalanoknak, sőt egyenesen veszedelmesnek bizonyultak, mert a hatósági beavatkozásra a közvetítő kereskedelem egyszerűen azzal felelt, hogy a cikkek behozatalával felhagyott mindaddig, míg a hatóság kényszerítve nem volt minden erélyesebb intézkedését megint visszavonni.

Ennek tulajdonítható, hogy Fiumében hetekig nem lehetett vásárolni tojást, tejet, vaját, sőt tengeri darát és cukrot sem, stb.

Az előadottak magyarázzák, hogy már a kínálat oldalán miért tűrhetetlenek a fiumei piaci viszonyok. Az osztrák hatóságok szigoráról azok ellen, akik bármely cikknek Fiumébe aló behozatalát megkísérelték, több ízben jelentést tettem a belügyi és földművelésügyi miniszter uraknak, akiknek a szomorú valóságban föltártam Fiume közlélmzésügyének mizériáit.

Ezen kicsi, szerény, igen korlátozott kínálatl szemben mindenkor óriási kereslet mutatkozik Fiumében, mely minden oldalról elárasztja a fiumei piacot. Pólából naponként jönnek járművek, hogy minden itt található élelmi cikket az ottan állomásozó katonaság részére bármely áron elszállítsák. Dalmáciából néha többször hetenként hajók érkeznek szintén egyenesen azon célból, hogy minden itt kapható élelmiszert mindenáron elvigyék.

A környékről, sőt a Lika [80] és Krbaván [81] állomásozó vagy a parti védelemre beosztott csapatok is összes szükségleteiket Fiumében szerzik be.

Ez a kivétel, mely normális időben kedvező konjunktúrának volna tekinthető, jelenleg a fiumei piac vígasztalan helyzetének az előidézője, mert a katonai gazdasági hivatalok által kiküldött bevásárló közegek részéről felajánlott magas árakkal szemben a fix fizetésre utalt tisztviselő versenyezni nem képes. Így történt az, hogy egyes cikkek ára, melyek a belföldön még a normális ár kétszeresét sem érték el, Fiumében a háromszorosára, sőt ennél többre is hajtottak fel. Különben a kormány intézkedéseiben is a maximális árak tekintetében Fiumébe mint a legdrágább város szerepel (lisztárak).

Kénytelen vagyok végül még egy körülményt is érinteni. A fiumei pénzügyőrség személyzete – a tisztviselőket is beleértve – már a háború kezdete óta hadipótlékok élvez körülbelül 30.000 korona havi összegben. – A fiumei határrendőrség személyzete is körülbelül havi 8000 korona erejéig élvez hadipótlékok; ezen intézkedés egyrészt az egyenlőtlenéget idézi elő a fizetőképesség tekintetében az itteni állami tisztviselők között, másrészt aránytalanul rosszabb helyzetbe sodorja és elégedetlenséget kelt azon tisztviselők körében, akik ugyanabból a fizetésből a háború folytán megháromszorozódott terheket kénytelenek viselni. Ezeknél a teljes anyagi kimerültségnek a jelei tapasztalhatók és immár sürgős egy segítő akció kezdeményezése.

A fiumei állami tisztviselők alázatos kérelmét Nagyméltóságodnak kegyes jóindulatába ajánlom és teszem ezt azon reményben, hogy a súlyos gazdasági helyzetüket Nagyméltóságod atyai szíve sugallatát követve – enyhíteni kegyeskedik.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Fiume, 1915. évi augusztus hó 10-én.

Az irat jelzete: HR-DARI-7. 1373. eln./1915. (712. doboz). Gépelt, aláírás nélkül. Kiadás előtti fogalmazvány.

6.

Wekerle Sándornak írt kérvény

Budapest, 1919. április 8.

Nagyméltóságú Dr. Wekerle Sándor belső titkos tanácsos magyar királyi Miniszterelnök Úrhoz Budapesten a fiumei magyar királyi állami alkalmazottak alázatos kérvénye, melyben részükre magasabb helyi pótlék engedélyezését kéri.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! Kegyelmes Urunk!

A fiumei állami alkalmazottak a Nagyméltóságú Minisztertanácsnak 1908. évi augusztus hó 3-án tartott ülésének határozata értelmében ugyanezen évi október hó 1-e óta százalékos helyi pótléket élveznek.

Ezen kegyes döntés által egy régi, évtizedes óhajunk ment teljesedésbe. A magas kormány ezzel nemcsak az ország egyetlen kikötővárosában[82] uralkodó, a különleges viszonyok által okadatolt nagymérvű drágaságot ismerte el, hanem a helybeli tisztviselői kar illetményeinek megkülönböztető felemelése által módot akart nyújtani arra, hogy az ország e legexponáltabb helyén a fokozottabb igényeknek megfelelő, elsőrangú tisztviselői kart alkalmazhasson.

Helyi pótlékunk azonban már rendszeresítése percében nem felelt meg az akkori viszonyoknak; – a százalékos kiszabás alapján ugyanis nem a tisztviselői mindenkori fizetése képezte, hanem az 1893. évi IV. tc-vel létesített fizetési osztályok mindenkori legalsóbb fokozata; ez az alap nem lett volna méltányos már 1893-ban sem, mert hiszen akkor is már minden fizetési osztálynak három fokozata volt; – de annál kevésbé méltányos volt 15 évvel később, midőn az 1904. évi I. tc.[83] rendelkezései szerint már az egész fizetési rendszer régen mélyreható változást szenvedett. De a város tisztviselői kara hálás köszönettel fogadta a minisztertanácsnak ama határozatát[84] annál is inkább, mert már ebben is a magas kormány atyai támogatását látta és mert az akkori szerényebb megélhetési viszonyok között az engedélyezett helyi pótlék kis mértéke mellett is jövője némiképpen biztosítva volt.

Kegyelmes Urunk!

Azóta tíz év zajlott le és ezen tíz év körül négy legkeservebb: négy háborús esztendő!

Mi volt a békeéveknek sajátos fiumei drágasága azon viszonyokhoz képest, melyek most ránk nehezdednek? Most is megvannak azok a földrajzi és termelési viszonyok rejlő okok, melyek a békeévek ama drágaságát előidéztek; de emellett ezer más ok hozható fel a jelenlegi áruhiány és e megélhetésünket immár lehetetlenné tevő drágaság igazolására.

Ha Fiume közvetlen környéke kopár és terméketlen volt is, a hegyeken túl ott volt Horvátország gazdag vidéke, Ausztria fejlett ipara; két vasút[85] hozta az árut messzibb vidékekről is elég gyorsan, és nyitva volt a sűrű hajóforgalom révén az egész világ piaca, mely városunkban vásárt üthetett.

De most a velünk határos Horvátország, ahol maximális árak nincsenek, mezőgazdasági terményeit nem szállítja városunkba; a másik szomszéd, – Ausztria – pedig sem terményt, sem iparcikkeket nem ad, sőt határszéli kerületének és a szigeteknek lakossága, mely azelőtt is városunkra volt utalva, most is igénybe veszi itteni beszerzési forrásait. A tengerentúli forgalom a háború kitörése óta teljesen szünetel, a halászat alig működik; a vasúti és postai áruforgalom óriási akadályokkal küzd. Hetekig, sőt hónapokig is eltart, míg egy-egy csomag vagy láda, ha egyáltalán felveszik, kezeinkbe kerül; akkor is megromolva, megdézsmálva érkezik; Fiume hatósági élelmiszerüzeme nekünk olcsóbb élelmiszert nem nyújthat, mert a szállítási nehézségek és az áruk gyakori megromlása tetemes költségdóbbletet okoznak. Sőt a város gyakran az országosaknál magasabb maximális árakat kénytelen megállapítani, csakis azért, hogy egyáltalán árut kaphasson. A minimális adatok mellett ki-ki kénytelen magát uzsoraárakon teljesebben ellátni. Az itt dühöngő uzsorával szemben pedig minden hatóság tehetetlen, mert a városunkkal egybeépített horvátországi Sušakon[86] minden áru bármely áron elkel.

Így tehát ezen város az árfélhajtók egyik fészke lett. Ide özönlének a csempészett élelmi cikkek, az eldugott maximált árak. Itt lehet túladni rajtuk, értékük százszorosán. Ezeket az árakat azonban csak az a lakos adhatja meg, aki saját munkáját is annyira értékeli. A lakosoknak ezen rétege: kereskedők, az iparosok, sőt a napszámosok is – megfizethetik jövedelmükből, amelyet a békeidőbelinek sokszorosára felcsavartak: telik bőven mindenre!

Csak az állam szolgálja a koldus. Fizetése már a beszerzési csoportok által néha kiosztásra kerülő kevés mennyiségű fogyasztási cikk fedezésére is elégtelen. Mert, ha a fizetése átlag 50%-kal emelkedett is, hogy győzheti ebből fizetni még a hatóságilag megállapított néha 100%-os árkülönbözetet? Húst nem eszik, mert azért 20-28 koronát nem fizethet, tejet gyermekeinek nem adhat, mert 2-3 koronába kerül literje, ha egyáltalán kapható. Ruhája már nincs; újért 1200-1500 koronát kérnek. Cipője rongyos, mert 4-500 koronát újért nem adhat. Fehérműje nincs; cselédet nem tarthat. Már gyermekei iskoláztatására sem költhet, mert az iskolaszerek árait képtelen megfizetni.

Kegyelmes Urunk!

Ez a sorsa a fiumei állami tisztviselőnek, azon osztálynak, mely e nemzetiségi vidéken[87] az állami hatalmat képviseli; ezen tisztviselői karnak, mely évtizedes fáradhatatlan munkával e várost a magyar államnak megmentette, mely itt magyar szót meghonosított, magyar társadalmat létesített.

Ez a tisztviselői kar íme most nyomorog!

Jól tudjuk, hogy hasonló jelenségek az ország más városaiban is mutatkoznak, de sehol sem mérgesedett el annyira a helyzet, mint itt. Még a fővárosban sem; sőt ott a tisztviselőkre nézve éppen nem. Mert ott, ha van is áru-uzsora, élelmiszerhiány, de a tisztviselői karról az ott levő központok és jól működő beszerzési csoportok révén mégis történik gondoskodás. De itt e legtávolibb végvidéken, ahol még most is belső háborús terület van (immár az egyetlen város az országban) itt a fixfizetésű alkalmazott teljesen tönkremegy.

Kegyelmes Urunk!

Nem állítjuk magunkat azon reménnyel, hogy az állami alkalmazottaknak a rendes kereteken mozgó segélyezése csak némileg is enyhítené nyomorunkat. Ide rendkívüli, a viszonyok által eléggé okadatolt elbánás is csak éppen a legszükségesebbet nyújthatná! És ezen legszükségesebb az, amit kérünk.

Mély alázattal esedezünk, kegyeskedjük a fentemlített minisztertanácsi határozattal létesített „Helyi pótlékok” rendszerét kiépíteni. Ez a legigazságosabb, mert ez a bennünket az ország többi tisztviselőitől megkülönböztető pótlék senki másét nem érint, más jogában nem sért. Kegyeskedjük ezen pótlékokat felemelni és méltányosabb alapokra fektetni.

Alapjuk immár nem lehet más, mint minden alkalmazottnak fizetés jellegével bíró, nyugdíjba beszámítható fizetése, ami a százalékos részesedést illeti, mely tisztelettel bátorkodunk javasolni, hogy a fiumei állami alkalmazottaknak nyújtandó helyi pótlék ezentúl a következő táblázatban foglalt elvek, illetve mérték szerint állapíttassék meg.

Fizetési osztály	Nős vagy családós	Nőtlen és gyermektelen
V.	0,2	0,15
VI.	0,25	0,15
VII.	0,3	0,2
VIII.	0,3	0,2
IX.	0,4	0,25
X.	0,5	0,3
XI.	0,5	0,3
Gyakornokok	-	-

		Nős	Nőtlen
V.	12.000	2.400	1.800
	10.000	2.000	1.500
	8.000	2.000	1.200
VI.	7.200	1.800	1.080
	6.400	1.600	960
	6.000	1.800	1.200
VII.	5.400	1.620	1.080
	4.800	1.440	960
	4.400	1.320	880
VIII.	4.000	1.200	800
	3.600	1.080	720
	3.600	1.440	900
IX.	3.400	1.360	850
	3.200	1.280	800
	2.900	1.160	725
X.	2.600	1.040	650
	2.800	1.400	840
	2.600	1.300	780

	2.400	1.200	720
	2.200	1.100	660
	2.000	1.000	600
	2.200	1.100	660
	2.000	1.000	600
XI.	1.800	900	540
	1.600	800	480
	1.400	700	420

Esedezünk, hogy a helyi pótléknak ezen rendszerét a fentemlített magas határozat szerint akkor külön elbánásban részesített bírósági és ügyészségi alkalmazottakra^[88] is kiterjeszteni méltóztassék, mert ezen alkalmazottak működési pótléka^[89] csak a budapesti fizetésekkel egyforma magasságra emeli ezen tisztviselők illetményeit, holott a fiumei helyi pótlék célja éppen a megkülönböztetett drágaság miatti segélyezés.

Az alábbiakban bátorkodunk egy táblázatos kimutatásban annak képét nyújtani, hogy alakulna az alkalmazottak helyi pótléka a javasolt rendszer szerint és mily megterhelést jelentene ez:

Fizetési osztály	Alkalmazottak száma		Fizetés jellegével bíró illetmények (korona)		Eddigi helyi pótlék (korona)		Összesen Korona	Javasolt új helyi pótlék		Összesen Korona	Többköltség Korona
	Nős	Nőtlen	Nős	Nőtlen	Nős	Nőtlen		Nős	Nőtlen		
V.	3	-	32.000	-	3.600	-	3.600	6.400	-	6.400	2.800
VI.	13	1	83.400	6.400	9.750	500	10.250	20.850	960	21.810	11.560
VII.	34	3	190.200	15.000	20.400	1.200	21.600	57.060	3.000	60.060	38.460
VIII.	47	14	199.960	60.580	26.320	3.920	30.240	59.988	12.116	72.104	41.864
IX.	75	34	223.800	85.000	33.000	7.480	40.480	89.520	21.250	110.770	70.290
X.	54	47	125.300	101.500	17.280	7.520	24.800	62.650	30.450	93.100	68.300
XI.	26	81	41.400	120.980	7.800	12.150	19.950	20.700	36.294	56.994	37.044
Gyakornok, altiszt, szolga	299	43	312.200	48.180	59.800	4.300	64.100	156.100	14.454	160.554	96.454
Eddigelé összesen							215.020	Ezentúl összesen:		581.792	
								Összes többköltség			366.772

[10]

Nem hallgathatjuk el, hogy a pótlékok ily rendszere által némely fizetési osztályokból magasabb osztályokba kinevezendő tisztviselőknél esetleg egyideig kisebb helyi pótlék kerülne utalványozásra. De ezen hiányt pótolják a magasabb fizetés és lakpénz, nemkülönben a további emelkedések kilátásai, ami a mai rendszernél félig-meddig ki van zárva.

Ami az államkincstárra háramló terhet illeti, ez a fönti kimutatás szerint 581.782 koronára rúg. Minthogy az eddigi helyi pótlék 215.020 korona évi megterheléssel járt, tulajdonképpen csak 366.772 korona többkiadásról van szó, egy oly összegről tehát, amely a mai körülmények között tetemesnek nem mondható. A fiumei állami alkalmazottak számot vetve az államháztartásra nehezedő mindinkább fokozódó terhekkel, ezen kérelmük betérjesztésénél tehát azon voltak, hogy annak teljesítését a legszerényebb mérték betartása mellett lehetővé tegyék. Ezen összegnek az államháztartás kereteibe való illesztése által nemcsak a mi legminimálisabb életfenntartási szükségleteink nyernének kielégítést, de ez lehetővé tenné azt, hogy a magyar kikötőváros sınıylódó tisztviselői kara megmentessék, továbbá azt is, hogy ide a jövőben is mindig egy válogatott, képzett, magasabb nyelvi és egyéb ismeretekkel bíró tisztviselői kar helyezhető lenne, amely az itteni szolgálatot különös megtiszteltetésnek és jutalomnak tekintené.

Végül nem hallgathatjuk el, mily nyomorúságos viszonyok között élnek itt a nyugdíjas alkalmazottak, valamint a kegydíjas özvegyek. Öregségükben, betegen még lakásbérüket részben vagy egészben, helyi, családi és háborús pótlékaikat teljesen elvesztvén, illetményeik az előbbieket negyed részére apadnak. Emellett nem kereshetnek fel olcsóbb vidéki helyet, mert ide fűzi őket családjuk és az évtizedek folyamán megszokott éghajlat.

Esedezünk, kegyeskedjék oly intézkedéseket létesíteni, mely az állami szolgálat e rokkant hőseit legalább a nyugdíjaztatásuk alkalmával élvezett helyi pótlék élvezetében meghagyja és pedig mindaddig, míg Fiumében maradnak. Oly kevesen vannak és oly csekély ezen átmeneti kiadás, mely a kincstárt terhelné, hogy bizvást hisszük, Nagyméltóságod nem fog elzárkózni a kérelem teljesítése elől sem.

Ezzel kiöntöttük megtelt kebleinket Nagyméltóságod előtt; miként a múltban éppen Excellenciád orvosolta sebeinket, úgy most is Nagyméltóságod atyai szívétől várják akkori munkája teljes kiépítését.

Legalázatosabb szolgái

Fiume, 1918. évi június hó 6-án

A fiumei magyar királyi állami alkalmazottak

[Előadóíven]

A fiumei állami alkalmazottak kérvénye a fiumei helyi pótléknak felemelése iránt.

A változott viszonyokra való tekintettel a kérelem egyáltalán nem tárgyalható s ennél fogva az ügyirat irattárba teendő.

Budapest, 1919. április 8.

Az irat jelzete: HU-MNL-OL-K 255-1918-7-5508. (899. cs.). Gépelt, aláírt szöveg.

[1] HR-DARI-007-402. eln./1907. (33. d.).

[2] A tanulmányomban a „fiumeiek” fogalmat kizárólag stilisztikai okokból használok és alatta kizárólag a Fiumében szolgáló állami tisztviselőket és alkalmazottakat értem. Minden más jelentésétől megkülönböztetve ezért a terminust kizárólag idézőjeles formában szerepeltetem.

[3] *Pedagógiai Lexikon I. Abádi–Juventus.* Szerk.: FINÁ CZY ERNŐ – KORNIS GYULA – KEMÉNY FERENC. Bp., 1936, 50.

[4] *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben. I. A–Bíró.* Szerk.: MÁRKUS DEZSŐ. Bp., 1898, 415–425.; *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. I. A–Arany.* Bp., 1911, 380., 391–391.; *Tolnai Világlexikona. I. A-tól Angol nyelvtan-ig.* Bp., 1912, 336–337.

[5] Kevésbé lehet elválasztani egymástól az „állami tisztviselők” és „állami hivatalnokok” kifejezéseket. E fogalmak tartalma és alkalmazása gyakran még a kortársak számára sem volt egyértelmű és következetes. Sok helyen egyfajta szinonimaként használták őket, és a vonatkozó jogszabályokban és rendeletekben a törvényhozás differenciálási szándéka sem érhető tetten. Mindazonáltal Schwarcz Gyula és Ladik Gusztáv művei nyomán Csikvári Jákó MÁV-felügyelő, az Állami Tisztviselők Lapja alapítószerkesztője nyíltan amellett érvelt, hogy *állami hivatalnokok* tulajdonképpen nem is léteznek. Az „újabb törvények” ugyanis kizárólag „állami tisztviselőket” említene. Így például az 1885. évi az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról rendelkező (1885. évi XI. tc.) törvény. Igaz, az 1897. évi, a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről, az 1907. évi, a hatósági bíróságról, valamint az 1911 évi, a polgári perrendtartásról szóló törvényekben az „*államhivatalnok*” a kifejezés is megjelent. CSIKVÁRI JÁKÓ: *A tisztviselői mozgalmak története (1867–1908)*. Bp., 1909, 13–14. E helyen jegyzendő meg, hogy Csikvári a „köztisztviselő” kifejezést még határozottabban elutasítja idegen (német) eredete és „kifejezés nélkül való” jellege miatt.

[6] Jelen tanulmány fogalomhasználatában e gondolatot követi, még akkor is, hogy a „hivatalnok” kifejezés az ismertett forrásokban szintén megjelenik.

[7] Drágasági pótlék: eleinte a nagyobb drágaságok alkalmával a hivatalnokoknak kiutalt fizetési többlet, később már inkább csak kivételes állapotú, magas árviszonyú városokban, egyfajta helyi pótlék gyanánt alkalmazták.

[8] 1893. évi IV. tc. az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről.

[9] Csikvári szerint azért ez a kifejezés honosodott meg, mert a „rangosztály” terminus az osztrák abszolutista rendszer negatív emlékeit idézte fel. CSIKVÁRI: i. m. 52., 56.

[10] A törvény jellegzetessége, hogy lényegében a már két évtizeddel korábban kialakított katonai lakbérosztályok rendszerét vette alapul, illetve, hogy a legmagasabb, az első lakbérosztályba Budapest fő- és székváros, Fiume, és a magyar korona országain kívül fekvő állomáshelyek kerültek. A lakpénzek kapcsán tanúsított viszonylagos nagyvonalúságnak többek közt az volt az egyik oka, hogy azok csak az aktív szolgálat idejére szóltak és az egyének nyugdíjalapját nem növelték. Azaz az állami költségvetést nem terhelték le hosszú évtizedekre.

[11] Az egyes állások betöltéséhez szükséges képzettségeket először az 1883. évi I. tc. szabályozta. Az egyes foglalkozási csoportok társadalmi munkamegosztásban betöltött pozíciójáról, illetve a képzettség megszerzésének jelentőségéről, a csoporttá formálódásban, a jog- és érdekképviseletért való küzdelemben, valamint a professzionalizációban játszott szerepéről részletesebben lásd: KISS ZSUSZANNA: *Eredmények és kudarcok a gazdaszisztek jogállásukért és érdekképviseletük szabályozásáért folytatott küzdelemben a 20. század elejéig*. Aetas, 1991. 1. sz. 62–73.

[12] CSIKVÁRI: i. m.

[13] A lakpénzeket innentől kezdve hét osztályba sorolták. Az első osztályba Budapest fő- és székváros, Fiume és a magyar korona országainak határain kívül fekvő állomáshelyek estek.

[14] 1912. évi LXV. tc. Az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról.

[15] Erről részletesebben lásd: BENEDEK GÁBOR: Illetmények a magyar közigazgatásban 1848–1918 között. In: *Kelet-európai sorsfordulók. Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére*. Szerk.: BARTHA ESZTER – FÓRIS ÁKOS – JUHÁSZ JÓZSEF – MEZEI BÁLINT – NAGY ÉVA KATALIN – SZUDA KRISZTINA ESZTER. Bp., 2016, 82–92.

[16] Erre jó példaként szolgálhatnak: Állami tisztviselők fizetéselemelése. *Magyar Tengerpart*, 1902. május 10.; A drágaság és a tisztviselők. *Budapesti Hírlap*, 1911. november 7.

[17] HR-DARI-7. 864. ált./1886. (155. d.).

[18] HR-DARI-7. 548. ált./1873. (85. d.); A szabadkikötők megszüntetése. *Budapesti Hírlap*, 1891. június 2. 11.; A fiumei szabadkikötő meg-szüntetése. *Budapesti Hírlap*, 1891. június 16. 2–3.; Külön vagy önálló vámterület. *Magyar Tengerpart*, 1900. október 19. 2.; Állami költségvetés – 1886.

[19] *Képviselőházi napló*, 1878. III. k. 76. országos ülés. 1878 márciusa. 330–337.; *Képviselőházi napló*, 1906. XVIII. k.. 324. országos ülés. 1908. május 15. 309–310.

[20] PÁRDÁNYI MIKLÓS: *Államgyiség és nemzetiségi kérdés*. Bp., 1944, 251.

[21] Direkt többes számban használok, mivel hasonló jellegű dokumentumok több K szekciós fondból is előkerültek.

[22] Zichy Ágost kormányzó, Nákó Sándor kormányzó, Tisza István miniszterelnök, Wekerle Sándor miniszterelnök.

[23] Wickenburg szociális jellegű tevékenysége azért is érdemel komoly figyelmet, mert ő a kikötőváros történetével foglalkozó munkákban gyakran a városi autonómiát felszámolni kívánó „antihósként”, negatív karakterként szerepel. E téma további feltárása árnyalhatja, gazdagíthatja és új megvilágításba helyezheti Wickenburg fiumei működését és szerepét is.

[24] HR-DARI-7. 250. eln./1885. (9. d.). Fogalmazvány.

[25] HR-DARI-7. 250. eln./1885. (9. d.). Tisztázat.

[26] Wickenburg István gróf jubileuma. A kormányzóság ünnepe. *Magyar Tengerpart*, 1906. szeptember 4.

[27] DARI-7. 1106. ált./1894. (192. d.); *Fiume és a magyar–horvát tengerpart*. Szerk.: SZIKLAY JÁNOS – BOROVSKY SAMU. (Magyarország vármegyéi és városai) Bp., 1901.

[28] CSIKVÁRI: i. m. 153.; A tisztviselő egyesület feloszlata. *Magyar Tengerpart*, 1902. szeptember 21.; A tisztviselőegyesület feloszlása. *Magyar Tengerpart*, 1902. október 28.; HR-DARI-7. 1508. éln./1906. (349. d.). Az egyesület feloszlataát végül 1906-ban hagyják jóvá. Az 1894-ben alakult Fiumei Tisztviselők Egyesületének belső konfliktusai az állami tisztviselők és alkalmazottak 1902-ben egy saját társaságot hoztak létre Tengerparti Magyar Királyi Állami Tisztviselők Egyesülete név alatt. Példájukat hamarosan a magántisztviselők is követték, mikor 1904-ben saját egyesületet alapítottak. A Fiumei Tisztviselők Egyesületének feloszlataát azonban annak ellenére, hogy már 1902-ben kimondták, csupán 1906-ban hagyják jóvá.

[29] Épp ezért elgondolkodtató, hogy az akkori kormányzó, Jekelfalussy Zoltán szignója miért nem lehet fel a szinte mindenki által saját kezűleg aláírt, nyolc oldalas, gépelt szövegen.

[30] Fiumével szomszédos, Ausztriához tartozó település.

[31] ORDASI ÁGNES: A faipar és fatereskedelem térformáló hatása a dualizmus kori Fiumében. *Századok*, 2023. 1. sz. 5–32.; IGOR ŽIČ: *Kratka povijest grada Rijeke*. Rijeka, 2001.

[32] A választás küszöbén. *Fiumei Szemle*, 1904. február 28.; Pártalakulás. *Fiumei Szemle*, 1904. december 11. A m. kir. közigazgatási bíróság általános közigazgatási osztályának XV. sz. döntvénye. *Ügyvédek lapja*, 1907. március 30.; *Statuto della Libera città di Fiume e del suo distretto*. Fiume, 1872.; A közigazgatási bíróság veszélyes jogalkotása fiumei ügyekben. *Jogtudományi Közöny*, 1907. március 9.; HR-DARI-7. 90. éln./1898. (22. d.).

[33] HR-DARI-7. 404. éln./1907. (33. d.).

[34] A drágasági pótlék megszavazásában nagy jelentősége volt a fővárosi tisztviselők mozgalmának, és annak, hogy számukra a budapesti országos kiállítás idejére drágasági pótléket engedélyeztek.

[35] *Képviselőházi napló*, 1884. VIII. k.. 167. országos ülés. 1886. január 23. 152.

[36] Állami tisztviselők fizetésemelése. *Magyar Tengerpart*, 1902. május 10.

[37] CSIKVÁRI: i. m.

[38] HR-DARI-7. 402. éln./1907. (33. d.).

[39] HR-DARI-7. 250. éln./1885. (9. d.). Tervezet.; HU-MNL-OL-K 26-1904-X.-8055. (606. cs.) Egyes forrásokban a vasúti alkalmazottak és a postai tisztviselők, alkalmazottak helyzetére is kitérnek.

[40] Erre vonatkozóan lásd: DOLMÁNYOS ISTVÁN: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején*. Bp., 1976.

[41] Hasonló összehasonlítás és relációs önpozicionálás a magántisztviselőknél is megjelent, ám számukra az egyik viszonyítási pontot éppen „az állásukból is elmozdíthatatlan” állami tisztviselők jelentették. BÓDY ZSOMBOR: *Egy társadalmi osztály születése*. Bp., 2003, 96–97., 117.

[42] KÁRBIN ÁKOS: *Wekerle Sándor, a Monarchia aranyembere. Az Osztrák–Magyar Monarchia valutareformjának kezdeti szakasza, 1889–1893*. Bp., 2021.; *Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus*. Szerk.: DOBSZAY TAMÁS – ESTÓK JÁNOS. Bp., 2023.; Állami költségvetés – 1868–1918.

[43] HR-DARI-7. 402. éln./1907. (33. d.).

[44] A kikötői pótlék kiutalásának gondolata már jóval korábban felmerült, de a körülmények miatt csak 1908-ban vezették be.

[45] HU-MNL-OL-K 255-1918-7-5508. 108627. PM. Kőrrendelet (899. cs.).

[46] HU-MNL-OL-K 27-1908. 1908. augusztus 3., 15. ülés, 240. napirendi pont.

[47] HU-MNL-OL-K 255-1918-7-5508. (899. cs.); 1904. évi I. tc. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékekről.; Drága város-e Fiume? *Magyar Tengerpart*, 1904. január 9. Bár az 1904-es szabályozás bár megemelte a tisztviselők fizetését, a helyhez kötött pótlékek jelentős részét eltörölte, így a kikötővárosban szolgálók közül többen is még nehezebb anyagi helyzetbe kerültek.

[48] S. PALLÓS PIROSKA: *Leghöbb vágyam Fiuméba kerülni... Magyar iskolák Fiumében*. Kaposvár, 2012.; S. PALLÓS PIROSKA: *Magyar állami népiskolák a fiumei Kormányzóságban, 1870–1918*. *Századok*, 2005. 3. sz. 733–750.

[49] Az aránytalanságok a nemi megoszlásra is érvényesek. Például a tanítóknál és a tanároknál kimondottan meghatározó a nők jelenléte, a közigazgatást szolgáló hivatalokban már csak ritkábban bukkannak fel. A pontos adatokat és arányokat kizárólag az alap kutatások elvégzését követően lehet megállapítani.

[50] HU-MNL-OL-K 26-1904-X.-8055-1899. (606. cs.).

[51] PÁRDÁNYI: i. m. 293–294.

[52] ORDASI ÁGNES: Akik elmentek – és akik maradtak: A Fiumei kormányzóság beosztottjai. *Levéltári Közlemények*, 2021. 143–147.

[53] KISS: i. m. 62–73. Az állami tisztviselők szervezkedéseit érdemes a gazdaszettek mozgalmával párhuzamba állítani, mivel a gazdaszettek saját helyzetük meghatározása során mindvégig referenciapontként tekintettek az állami tisztviselőkre és az ő jogosultságaikhoz hasonló célokat tűztek ki maguk elé.

[54] ORDASI ÁGNES: Hazaszeretből jeles? – A fiumei tanárok érvényesülési stratégiái és lehetőségei az im-périumváltások éveiben. *Pro Minoritate*, 2019. 2. sz. 52–92.

[55] A viszonylagos integráción nagyobb jelentőséggel bírtak a fizikai akadályok. Így például az egyébként is akadályozott vasúti közlekedés körülményességei (különösen családdal és/vagy bútorokkal megrakodva), a különböző megszállt területeken való áthaladás nehézségei, illetve a szintén aggasztó magyarországi lakhatási és elhelyezkedési bizonytalanságok ugyancsak nagy jelentőséggel bírtak.

[56] *Egan Lajos naplója. Impériumváltások Fiumében a kormányzóhelyettes szemével (1918–1920)*. Szerk.: ORDASI ÁGNES. Bp., 2019 (Magyar Történelmi Emlékek. Elbeszélő források/Monumenta Hungariae Historica. Scriptores); *I verbali del Consiglio Nazionale Italiano di Fiume e del Comitato Direttivo, 1918–1920*. Szerk.: DANILO L. MASSAGRANDE. Roma, 2014.

[57] A beadvány a Wekerle Sándornak mint miniszterelnöknek lett címezve, de pénzügyi vonatkozásai miatt a pénzügyi tárcához tették át és jelenleg is a Pénzügyminisztérium elnöki (HU-MNL-OL-K 255) iratai között lelhető fel.

[58] HU-MNL-OL-K 255-1918-7-5508. (899. cs.).

[59] MTAKK MS 4592./50., MTAKK MS 4592./69.

[60] Erre a legjobb példát a Fiumében maradt kormányzóhelyettes, Egan Lajos felterjesztései adják. HR-DARI-7-1599. éln./1918., 1601. éln./1918. (65. d.)

[61] EGAN: i. m.; MASSAGRANDE: i. m.

[62] Zichy Ágostot 1883-ban nevezték ki kormányzóvá.

[63] Képviselőházi.

[64] Erre vonatkozóan lásd: Állami költségvetés – 1884–1887.

[65] Állami költségvetés – 1885. Pénzügyministerium. Indoklás a magyar kir. pénzügyministerium 1885. évi költségvetéséhez. 102–10.

[66] Nivellíroz (francia): kiegyenlíteni, egyenlő szintre hozni.

[67] Feltételezhetően a pénzügyi delegációról van szó.

[68] *Pregnans* (latin): súlyos, nyomós, sokatmondó, találó, tiszta, világos.

[69] *Prejudicial* (latin): előítéllettel közelíteni, elfogultnak lenni.

[70] Tisza Kálmán miniszterelnöknek.

[71] A megjegyzés egyaránt utalhat a Fiumére aspiráló horvátokra, illetve a fiumei, többnyire olasz nyelvű városvezetésen belüli városatyákra is, akik éppen 1885 őszén váltak igen aktívvá és tüntettek a magyar kormányzat politikája ellen. Csalódottságuk okát először is az adta, hogy Fiume hovatartozásának kérdésében az 1883–1884-es regnikoláris bizottságainak továbbra sem sikerült megállapodnia, másodsor, hogy mind látványosabbá vált a magyar kormányzat centralizmusa és megnövekedett helyi súlya. Harmadszor pedig, hogy gazdaságpolitikája egyik következményeként jelentős társadalmi- és gazdasági változások is végbementek a városban, ami pedig a lokális lakosság egzisztenciális viszonyait rontották. *Adria gyöngye. Budapesti Hírlap*, 1885. november 1., 10–11.

[72] Szapáry Gyula.

[73] Zichy Ágost kormányzó által kiküldött tisztviselő valószínűleg a kormányzói felterjesztés tervezetét elkészítő Abele Rezső lehetett, akit a szabadkikötő felszámolása és az ottani árviszonyok, adószabályozás kapcsán már korábban is látott el hasonló feladatokat. Erre vonatkozóan lásd: HR-DARI-7. 492. ált./1888. (162. d.).

[74] *Aktivität-zulage* (német): tevékenységi, működési pótlék.

[75] Wekerle Sándor.

[76] *Hagymáz* (magyar): lázas betegség, hasitífusz.

[77] HR-DARI-7. 407. eln./1907. A nagy drágaság miatt a kereskedelemügyi miniszter 1906-ban engedélyezte a fiumei állami tisztviselők számára, hogy a Magyar Szent Korona országai vasutas szövetsége helyi kerületének fogyasztási szervezetébe belépjenek, de egy évvel később a MÁV Igazgatósága arra hivatkozva, hogy a szövetséghez csak vasutasok csatlakozhatnak, a fiumei nem vasutas állami hivatalnokokat a szervezetet pártoló tagságából egyszerűen kizárta. A kialakult helyzetet végül a kereskedelemügyi miniszter ismételt közbenjárása oldotta meg Fiume különleges helyzetére, szerepére és exponált mivoltára hivatkozva.

[78] Tisza István miniszterelnök.

[79] *Prohibitív* (latin): akadályozó, visszatartó, halasztó, gátló.

[80] Délnyugat-horvátországi hegyvidéki terület Gospić központtal.

[81] Likától keletre található hegyvidéki terület. A korszakban Lika-Krbava egy horvát-szlavónországi vármegyét képezett.

[82] Egyetlen tengeri kikötővárosában.

[83] 1904. évi I. tc. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról.

[84] HU-MNL-OL-K 27-1908. 1908. augusztus 3., 15. ülés, 240. napirendi pont.

[85] A MÁV és a Déli Vasút.

[86] Fiumével szomszédos, Horvátországhoz tartozó település.

[87] 1910-es népszámlálási adatok szerint Fiume 49.806 fős lakossága az alábbi módon oszlott meg etnikailag: olaszok: 48,6%, horvátok: 26%, magyarok: 13%, németek: 4,7%, szlovénok (vendek): 4,7%, szerbek: 0,8%, egyéb: 1,5%. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. VI. Végeredmények összefoglalása. Bp., 1920 (Magyar Statisztikai Közlemények, 64.).*

[88] HU-MNL-OL-K 27-1908. 1908. augusztus 3., 15. ülés, 240. napirendi pont. Az 1908. augusztus 3-i minisztertanácsi elhatározás alapján a pénzügyőrségi legénység, valamint a bírósági és ügyészégi személyzet nem részesült kikötői pótlékban.

[89] Egyes hivatali állásokkal összekötött, a fizetés és lakáspénzen felüli rendkívüli javadalmazás.

Címkék:

[dualizmus](#) ^[11]

[Fiume](#) ^[12]

[állami alkalmazottak](#) ^[13]

[Osztrák-Magyar Monarchia](#) ^[14]

[Magyar királyság](#) ^[15]

Kiadás: 23. évfolyam (2023) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/nihil-novi-sub-sole-a-fiumei-magyar-allami-alkalmazottak-es-tisztviselok-egzisztencialis-helyzete-a>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/nihil-novi-sub-sole-a-fiumei-magyar-allami-alkalmazottak-es-tisztviselok-egzisztencialis-helyzete-a>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_83112.jpg

[3] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/wickenburg-istvan-egykori-fiumei-villaja-2023-nyaran/3654415921627389201757511096567261969074487n.jpg>

[4] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/wickenburg-istvan-egykori-fiumei-villaja-2023-nyaran/36601020933919947210550174233923304880469788n.jpg>

[5] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/wickenburg-istvan-egykori-fiumei-villaja-2023-nyaran/36696666433919948377216721279200409422342268n.jpg>

[6] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/wickenburg-istvan-egykori-fiumei-villaja-2023-nyaran/36539984766931400974134528155267379612085068n.jpg>

[7] <https://www.archivnet.hu/wickenburg-istvan-egykori-fiumei-villaja-2023-nyaran>

[8] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_13890.jpg

[9] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_13890.jpg

[10] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/vagolap01.jpg>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/dualizmus>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/fiume>

[13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/allami-alkalmazottak>

[14] <https://www.archivnet.hu/cimkek/osztrak-magyar-monarchia>

[15] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyar-kiraly-sag>